

III 353

III
353

CAIETE DE ARTA POPULARA

ROMULUS VUL

PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

DIN REGIUNEA HUNEDOARA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA SI ARTA

Fotografii de *Romulus Vuia*
Desene de *Cella Neamțu și Sanda Sturza*

CAIETE DE ARTA POPULARA

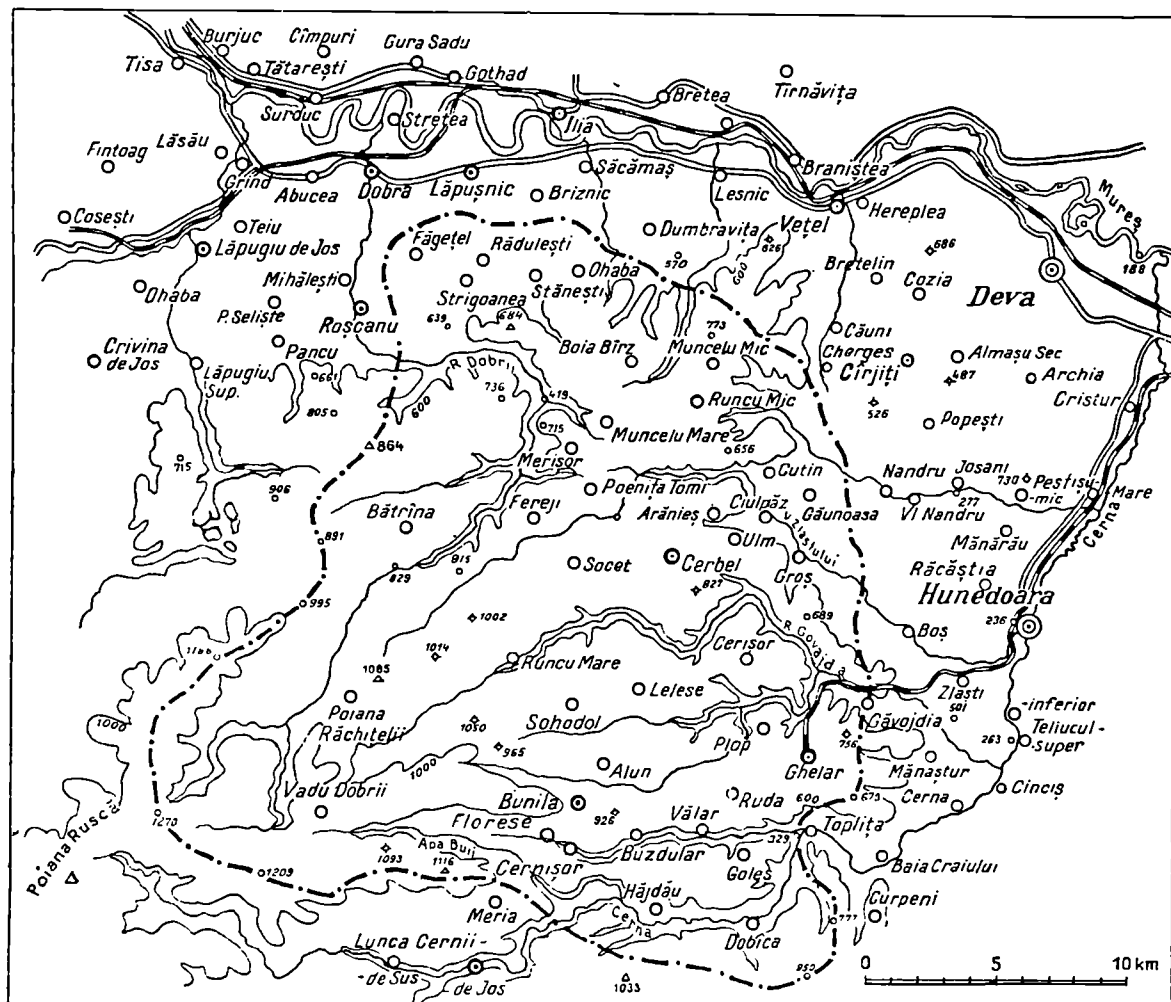
ROMULUS VUIA

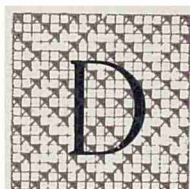
PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

DIN REGIUNEA HUNEDOARA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Drumețul care călătorește din București spre Arad plecând seara se trezește dimineața pe la Simeria și zărește valea largă a Mureșului. Apoi, la Deva, privirea îi va fi atrasă de ruinele cetății, ce se văd deasupra orașului. Ea are, în literatura populară maghiară, o legendă asemănătoare cu cea a meșterului Manole de la Argeș. Mai departe, în drum, va trebui să privească cu luare-aminte, spre miazăzi, coastele și dealurile împădurite ce coboară brusc spre valea Mureșului. Sînt ultimele ramuri ale Poienei Ruscăi, iar sus, pe podișul deasupra zonei de păduri, e regiunea Pădurenilor.

Dacă e turist, călătorul, atras de mirajul pădurilor și al regiunii, poate coborî la Ilia, un tîrgușor pe Mureș, unde, după ce va trece și podul, o va lua pe valea Lăpușnicului în sus. Dincolo de Rădulești va întîlni « priporul ăl mare », numit așa în graiul localnicilor, și va străbate și centura de păduri. Ajuns pe culme, la vreo 700—800 m, va fi izbit de praveștea largă și deschisă în toate părțile. La această altitudine va întîlni o suprafață netedă, întinsă, iar primul sat în care va intra, Muncelu Mare, îi va păstra o altă surpriză: aceea de a vedea un port original, cu totul deosebit de cel al regiunilor înconjurătoare.

Drumețul a străbătut brîul de păduri și a urcat panta piezișă, centura care înconjoară și izolează acest ținut, iar la Muncelu Mare a intrat în prima comună din regiunea Pădurenilor.

Dar adevărata poartă de intrare nu e pe aici, ci pe la Hunedoara. Drumetul va trebui să coboare la Simeria, de unde pleacă două linii ferate înspre miazăzi: una spre centrul minier de la Petroșani și cealaltă spre centrul metalurgic de la Hunedoara.

Apucînd pe cea de a doua linie, după scurt timp va coborî în gara Hunedoara. Plecînd apoi spre centrul orașului, ochiul iscoditor al drumetului va observa îndată că a intrat în unul dintre cele mai de seamă centre metalurgice ale țării. Pretutindeni și mai ales pe la periferie: șantiere, linii de noi drumuri și șanțuri săpate în terenul viran, din care se ridică schelete de metal, prevestind marile clădiri și uzine ce se înalță ca din pămînt. Apoi vede cartiere noi, moderne, spre care duc drumuri largi, asfaltate. Intrînd în centrul orașului, trece pe străzi înguste cu case scunde: e simburile orașului vechi, cu străzi desfundate, cu șanțuri săpate pentru diferitele conducte. Toate dau însă impresia unei vieți trepidante care transformă acest orășel de provincie într-un mare centru industrial al țării.

Din piața destul de spațioasă din mijlocul orașului se poate privi spre vechiul castel al Huneazilor, singurul castel medieval bine păstrat al țării, în fața căruia se înalță cetatea muncii cu furnalele veșnic fumegînde. De aici, deasupra uzinelor de la « gara mică » te urci în micul tren cu linie îngustă ce duce pînă la Ghelar, însemnat centru minier, al cărui minereu de fier, cu cel de la Vadu Dobrii, alimentează furnalele uzinelor de la Hunedoara.

În tren, călătorul îi întâlnește pe pădureni, fie în caracteristicul lor port original, fie în salopetele de muncitor, căci o bună parte a lucrătorilor de la uzine se recrutează dintre locuitorii satelor mai apropiate. Scrutînd fețele acestor oameni de o statură înaltă, vom fi surprinși de trăsăturile lor marcante: cap rotund (brachycefal), față lungă (leptoprosopă) cu un nas proeminent, trăsături caracteristice rasei dinarice, căci pădurenii, în marea lor majoritate, aparțin acestei rase (fig. I). Numai că rasa dinarică e brunetă și între pădureni — mai ales la femei — întîlnim și blonzi (fig. V).

Trenul pornește la începutul după-amiezii, urcă gîfîind panta pe valea Găvojdiei trecînd peste viaducte îndrăznețe și prin tuneluri. Călătorul este izbit de îngustimea văii, cu coaste împădurite și numai ici-colo va zări cîte o gospodărie, fie în luncă, fie pe o coastă mai domoală. Drumetul s-ar putea coborî și la Găvojdia, vechiul centru al topitoarelor de fier astăzi părăsite, de unde ar putea apuca pe valea Runcului înspre inima

1. Poenița Vornii. Sat de culme

Pădurenilor, la Cerbăl, Lelese sau alte localități din jurul lor. Noi îl sfătuim însă să meargă pînă la capătul liniei, unde va coborî la Retișoara și să urce șoseaua ce duce, în serpentine, cu curbe îndrăznețe, pînă în primul sat, la Ghelar. De aici, poposind o noapte, în zorii zilei următoare poate pleca cu o trăsură de ocazie sau mai bine pe jos, spre a-și satisface dorința de a se opri unde vrea, ca să vadă ce-i place. De altfel drumul, ce urcă ușor de tot pe culmea netedă, nu e greu și merită osteneala. Dacă privește spre miazăzi, cînd e timpul frumos, va avea la picioare valea îngustă a Vălăriței, împădurită și ea, iar ceva mai departe o linie de culmi ce coboară cu o pantă ușoară spre valea Cernei. Ridicîndu-și ochii în depărtare, se va desfăta de marea priveliște a Retezatului ce-și înalță coama de culmi, ca un uriaș balaur, pînă în norii văzduhului.

Pornind mai departe, peste jumătate de oră va întâlni al doilea sat al pădurenilor, Ruda, cu casele răzlețe pe coasta dinspre miazănoapte, iar peste o oră va ajunge la al treilea sat, așezat tot pe culme și el, sau mai bine zis pe o curmătură între două culmi (fig. 1); e Poenița Tomii unul dintre cele mai tipice sate ale Pădurenilor, cu o poziție dintre cele mai pitorești.

Drumețul va fi surprins nu numai de poziția ciudată a acestor sate de culme, dar și de suprafețele mai largi, rotunjite, ale dealurilor cu arături în terase. Îndreptându-și privirea înspre miazănoapte, va observa aceleași culmi netede, cu spatele rotunjit și vîrstat cu arături în terase și cum aceste dealuri coboară lin spre linia Mureșului și a Cernei.

Ici-colea, dacă va scruta suprafețele și mai atent, pe coaste va desluși mici mușuroaie albe ca de tibișir — sînt gurile minelor de talc, căci, mai recent, în afară de uzinele de la Hunedoara și minele de la Ghelar și Vadu Dobrii, pădurenii « lucră » și la minele de talc de la Lelese. Cum mi-a spus atît de sugestiv un informator: « Tălienii ne-or învățat să intrăm ca rîmele pe sub pămînt ».

După ce a poposit și vizitat acest sat, atît de ispititor din punct de vedere etnografic, peste o oră poate să ajungă la un altul, Bunila (fig. 2), o așezare mai mare, fiind și un centru administrativ. Pe tot parcursul, drumețul a fost însoțit de linia funicularului ce duce minereul de la Vadu Dobrii la Ghelar. Pînă aici satele au fost aproape unul de altul, distanță de jumătate pînă la o oră. Aceeași distanță mică o va întâlni aproape între toate satele pădurenilor, fenomen caracteristic pentru așezările acestui ținut.

Îl sfătuim pe călător să-și continue drumul pînă la capătul acestei culmi, pînă la Vadu Dobrii. De data aceasta va avea de parcurs o distanță mai mare, de cîteva ore.

Ieșind din sat, spre miazănoapte, va zări comuna Alun tot pe culme și pe coasta ce coboară cu o pantă ușoară spre miazăzi. În fața satului, mari blocuri albe, ce se pot vedea și de la distanță, îi atrag atenția: e gura minei de marmură de la Alun. Iar dacă va privi spre apus, cu ochii deprinși ai unui geograf — căci turistul trebuie să aibă și asemenea noțiuni și interes pentru ambele discipline: geografie și etnografie — va fi surprins de faptul că valea îngustă și împădurită a Peștișelului, ce l-a însoțit din dreapta lui cu profilul transversal ascuțit ca al literei V a văilor în faza tinereții lor, se lărgeste aici avînd o albie cu fundul lat, cu pante ușor înclinate, semănînd cu fundul unei albie mari.

2. Bunila văzută dinspre Alun

Această vale largă, cu pante domoale, e restul văii cu caracter de maturitate, conservată aici, în partea de sus a regiunii. Căci întinerirea văilor și a reliefului, în baza legii eroziunii urcătoare, pornește de jos în sus, de la nivelul de bază al râului. Astfel călătorul își va da seama și de formația geografică a Pădurenilor: o regiune de platformă, la o înălțime între 600—1100 m, săpată de văi adânci, înguste și împădurite, înțelegând în felul acesta de ce cele mai multe sate nu sînt în aceste văi adânci și întunecoase, ci pe culmile netede, însorite și pline de arături în terase.

După un drum destul de lung, de cîteva ore, va ajunge la Vadu Dobrii, devenit, mai recent, și acesta un centru pentru exploatarea minereului de

fier. Satul nu mai e adunat ca cele întâlnite pînă aici, ci risipit, cu case izolate în mijlocul fînețelor. Va întîlni și aici capătul altei văi, a Vălăriței, cu fundul lat și cu caracter de maturitate. Aici am ajuns la cel mai înalt punct locuit, căci comunele Vadu Dobrii și vecina ei dinspre miazănoapte, Poiana Răchițelii, sînt cele mai înalte așezări ale pădurenilor (1100 m), ambele cu o populație venită recent din vechea țară. Amîndouă satele au o structură rară, cu gospodării răzlețe în mijlocul fînețelor, Poiana Răchițelii grupîndu-se în mici cătune.

De aici nu e departe vîrfurile cel mai înalt al regiunii, Poiana Ruscăi (1359 m), care, cu zona de păduri, formează marginea de vest și cea mai ridicată a regiunii Pădurenilor. Din acest punct central, coboară radial cele cinci culmi ale Pădurenilor, despărțite de văi adînci, înspre valea Mureșului, a Cernei și a Streiului. Aceste cinci culmi, cu suprafețele lor netede, ce sînt resturile unei platforme de eroziune, formează miezul regiunii Pădurenilor, înconjurată de centura de păduri, dîndu-i caracterul de regiune înaltă, izolată de toate părțile și prin meterezele pantelor piezișe. Numai ținînd seama de aceste date geofizice vom înțelege cum s-a putut păstra o cultură populară arhaică, extrem de originală și diferențiată de cea a regiunilor înconjurătoare.

După cum am putut observa, trăsăturile principale ale regiunii sînt: așezările pe culmi, culturile în terase pe înălțimi și mai ales splendidul și originalul port pădurenesc.

Populația acestui ținut este formată din mai multe straturi. Baza o constituie elementul băstinaș românesc, dovadă e mulțimea de numiri de localități de origine românească din centrul regiunii. Termeni toponimici romîno-slavi (Sohodul — Valea Seacă, Alun — Leșnic, Riul mare — Dobra) păstrează amintirea conviețuirii romîno-slave. Elementul slav pare a fi fost mai numeros în regiunea superioară a văii Cernei, în care s-au păstrat mai multe numiri de origine slavă.

Cel mai vechi document în care găsim amintite satele Pădurenilor (Zlaști, Ruda) datează din 1297. El ne arată că locuitorii acestui ținut au fost supuși ascultători ai pîrcălabului cetății Hunedoara. De altfel, începînd cu veacul al XIV-lea și al XV-lea, dată la care începem să avem documente mai numeroase, apar aproape toate comunele de azi ale Pădurenilor, ba chiar și mai multe, unele din ele dispărute astăzi, amintirea lor fiind păstrată prin tradiție. Din aceste veacuri ni s-au păstrat și nume de cneji și cnezate din acest ținut.

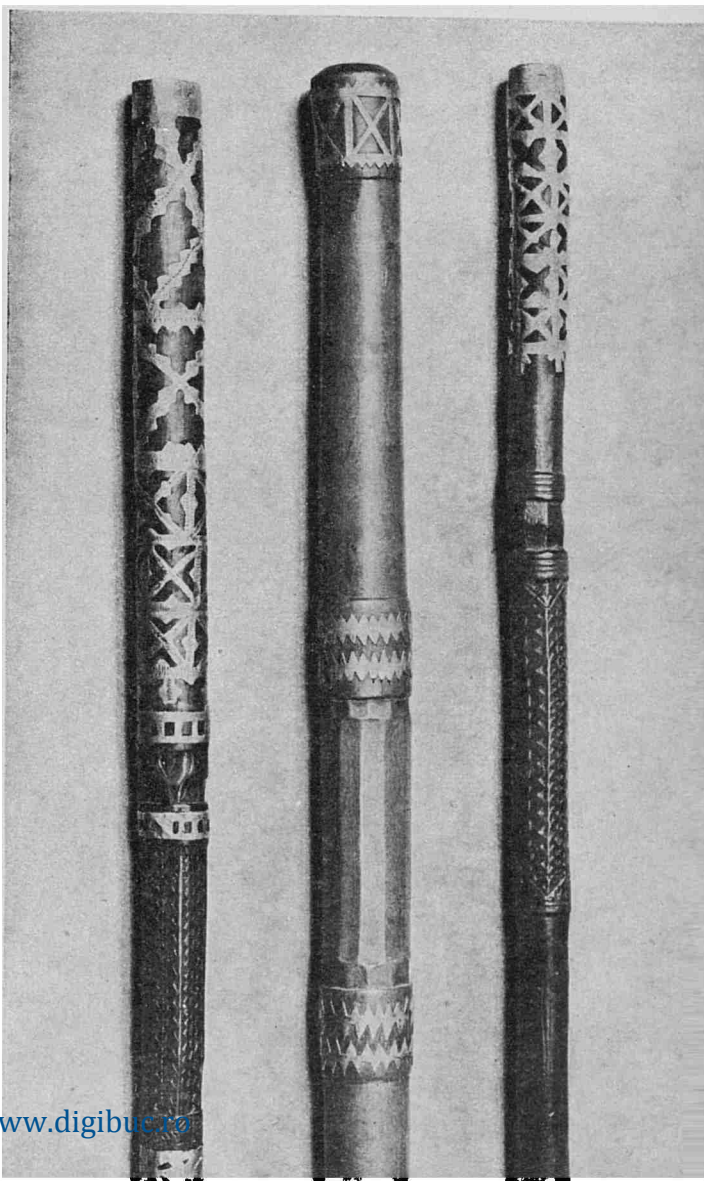
Populația de baștină — cum ne arată și tradiția — a fost îngroșată cu numărul celor veniți din părțile înconjurătoare. Ei s-au refugiat în

acest ținut izolat, fiind mai la adăpost sub castelanii cetăților Deva și Hunedoara, decît sub ascultarea nobililor.

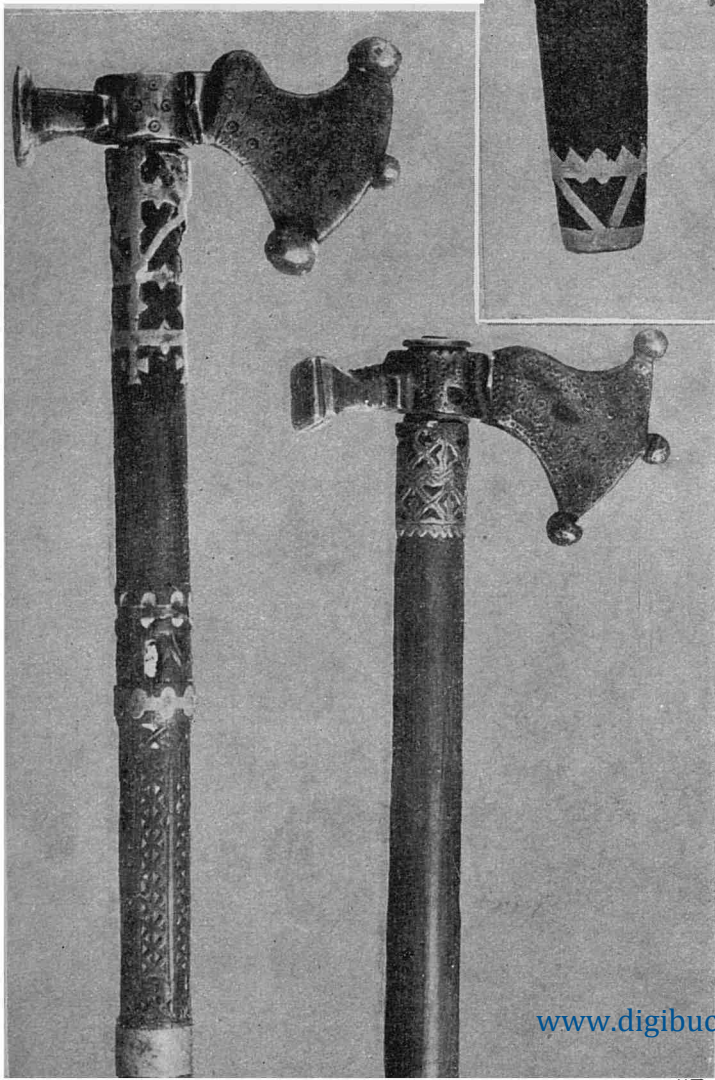
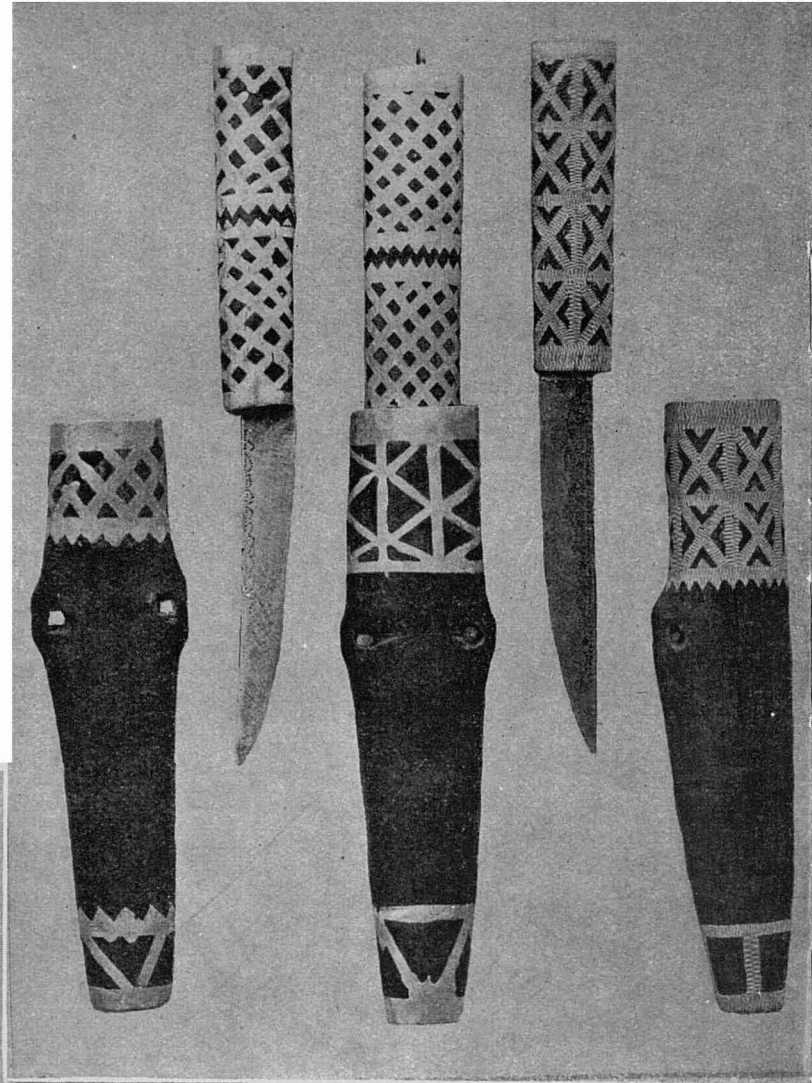
Un al treilea strat îl reprezintă așa-zișii « munteni » veniți, cum arată și numele, din vechea țară. Ei s-au contopit, ca limbă, trai și port cu populația autohtonă și numai tradiția, fizionomia și numele de familie le mai arată originea. Cei noi veniți sînt numiți « tășcași » sau « taxaliști », deoarece ei primeau, din proprietatea statului, un loc de casă și grădină pentru care plăteau o taxă. În afară de agricultura în terasă pe înălțimi, de un păstorit local, cantonat pe hotarul comunei, o a treia îndeletnicire mai de seamă a pădurenilor a fost și « stîmjenăritul », adică tăierea de păduri și « bocșitul », arderea cărbunelui de lemn pentru uzinele de la Găvojdia, Hunedoara și Cugir.

Nu e deci de mirare dacă în această regiune izolată de păduri și în urma condițiilor geografice cu totul speciale s-a dezvoltat una dintre cele mai originale și profund arhaice civilizații populare din țara noastră. Aceste împrejurări au favorizat dezvoltarea unei arte populare cu caractere cu totul distincte. Dintre cele trei categorii ale artei populare după materie: obiecte săpate în lemn, textile și ceramică, primele două categorii au o largă dezvoltare în regiunea Pădurenilor, în schimb ultima, ceramica, lipsește total. În nici una din cele 40 de sate ale Pădurenilor nu am întîlnit vreun olar. Produsele de ceramică din

3. Bite crestate și legate cu cositor

4. Cuște cu teacă
legate cu cositor

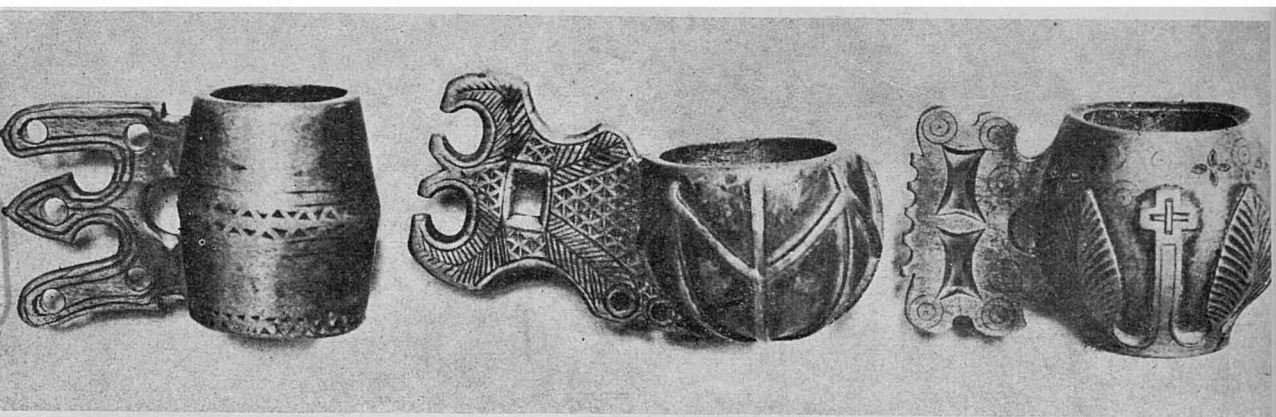
5. « Ciocane » de aramă

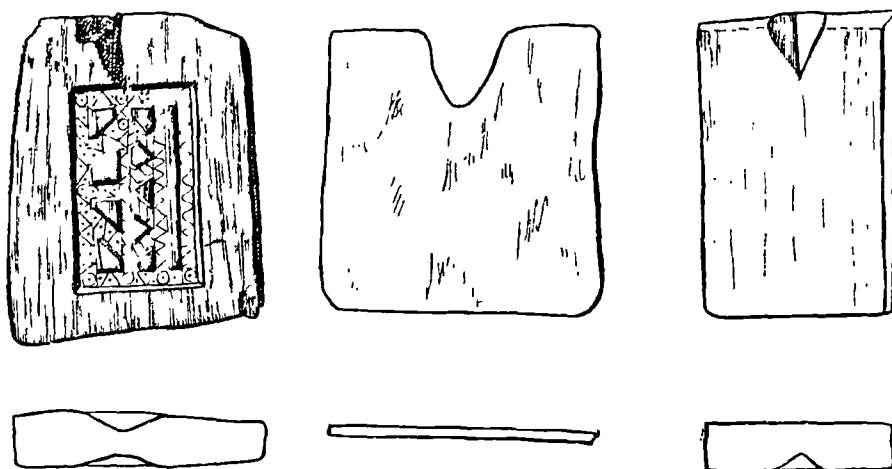
această regiune sînt o marfă de import, cumpărate la târgurile de la Hunedoara, Ilia și Dobra.

La pădurenii care trăiesc în mijlocul pădurilor, fiind și dibaci tăietori de lemne, e firesc să se fi dezvoltat o remarcabilă artă în prelucrarea lemnului pentru diferite obiecte de folosință zilnică. În acest domeniu pădurenii au creat ceva excepțional chiar și în categoria obiectelor monumentale. Crucile lor de lemn, « rugile », sînt de o varietate și bogăție în forme și motive cum rar întîlnim în alte regiuni (fig. 52). Drumețul colindînd satele pădurenilor este surprins de mulțimea și frumusețea crucilor de lemn întîlnite lîngă uliți și drumuri.

Dar și din categoria obiectelor uzuale mai mici, arta creștăturilor în lemn a pădurenilor se poate mîndri cu creații de o reală valoare avînd o notă specific pădurenească. Acestea se pot împărți în patru categorii: furci de tors, bîte, caucuri și cuțite în teacă. Ele sînt împodobite nu numai cu creștături, dar și cu o tehnică specială de a umple cu cositor golurile crestate, ceea ce dă o notă originală și variată acestor creații. Bîtele, caucurile și cuțitele cu teacă ne interesează mai îndeaproape și în legătură cu portul lor. Pădureanul nu pleacă la drum fără o bîță frumos crestată și fără să aibă legat de curea un cauc și în el un cuțit cu teacă, iar la ospețe un « șiocan » (ciocan) de aramă (fig. 3,4,5). În privința « căpșelelor » (caucurilor), credem că pădurenii au cele mai variate și artistice creații

6. « Căpșele » pentru băut apă

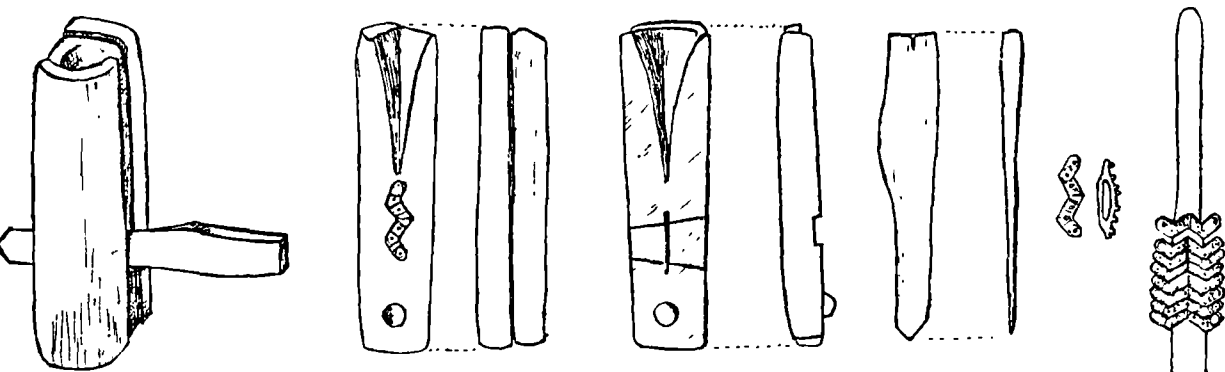

7. Tipar pentru cataramă la « balț »

pe întreaga țară, constituind un titlu de mândrie a artei noastre populare (fig. 6).

De altfel pădurenii excelează și în arta de a turna obiecte din cositor, păstrând o tehnică arhaică ce seamănă mult cu cea a epocilor îndepărtate: de a turna, în forme săpate în piatră moale « cătărame » și « țințe », din care ei, aplicându-le pe fișii înguste de piele, fac frumoasele și originalele lor cingători pentru femei numite « balț » (fig. 7 și 8). Ele se întrebuin-

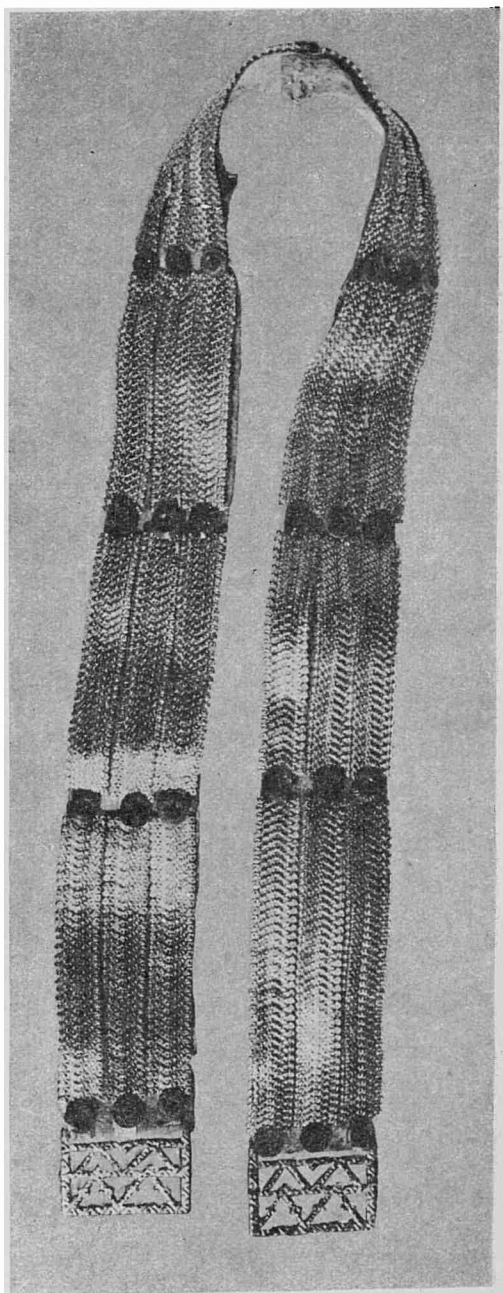
8. Tipar pentru « țințele » de la « balț »

țează ca o prețioasă podoabă cu prilejul sărbătorilor și la anumite ocazii. Balțul e o piesă tipică a portului femeiesc din acest ținut (fig. 9).

Portul pădurenesc — îndeosebi cel femeiesc, căci acesta dă de obicei și în alte regiuni nota dominantă, specifică portului popular — se deosebește total nu numai de cel al regiunilor înconjurătoare, cu care aproape că nu are nimic comun, dar e unic în toată țara. În schimb, portul bărbătesc păstrează mai puține note distinctive, iar în multe privințe are piese comune sau înrudite cu portul bărbătesc al regiunilor învecinate sau chiar și mai îndepărtate.

Portul femeiesc nu numai că e original și specific, dar parcă ar tinde să se adapteze și constituției fizice a rasei dinarice căreia îi aparține marea majoritate a populației și să-i accentueze trăsăturile. Această rasă fiind înaltă și zveltă, cu trăsături marcante, parcă și costumul femeiesc vrea să ridice înălțimea și zveltețea trupului, cu liniile apropiate de corp și cu tendința spre înălțime și vertical spre deosebire de portul altor regiuni cu tendința spre orizontal (fig. 34, 35 și 42).

9. « Balț »

PORTUL FETELOR

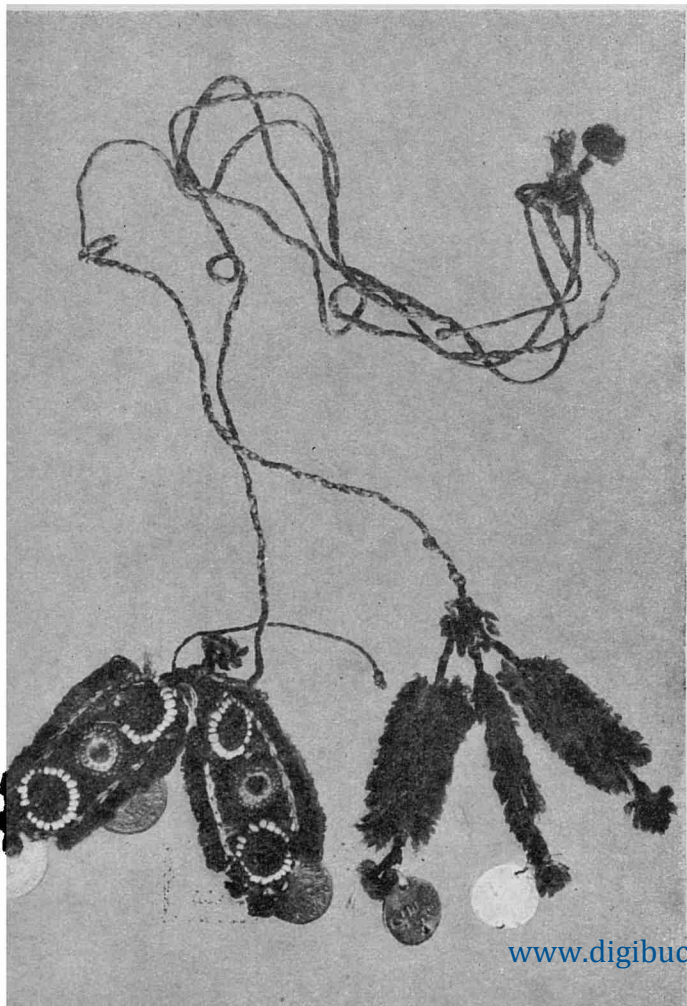
În regiunea Pădurenilor portul e diferențiat nu numai după gen, dar și după vîrstă. În privința vîrstei putem distinge trei etape, atît în portul femeilor cît și în cel al bărbaților, avînd deosebiri în ce privește motivele și coloritul precum și aplicarea altor elemente decorative pe piesele de lînă purtate deasupra. Unele piese se poartă atît de bărbați cît și de femei. Acestea sînt: tolobonii, laibărul și șuba din pănură de lînă, cojocul (pieptarul) îmfundat din piei de oaie și opincile.

Fetele au aceleași piese de port cu același croi ca și nevestele (fig. 27 și 28). Deosebirea cea mare e în gîteala părului. Spre deosebire de femei, fetele poartă, ca în mai multe regiuni ale țării, două « tici » (chici), una dată înapoi și alta de la frunte dusă peste urechea dreaptă și împreunate amîndouă la ceafă (fig. 40, fata din stînga grupului). La capătul chicii se

10. « Cium » din arnici

poartă « curm » făcut din arnici (lînă colorată) ce se termină cu « șocoț », ciucuri de mătase și părți ovale, împodobite cu oglinzi, mărgel și stelute ca să scînteieze (fig. 10). Tot spre deosebire de neveste, fetele poartă în cap « chischineu », o năframă roșie înflorată cumpărată din prăvălie (pl. în culori II și V).

Deși fetele mari poartă de multe ori aceeași cămașă ca și nevestele tinere, totuși a lor se deosebește prin colorit și prin motivele întrebuițate. Cămașa femeiască are pe mîncă, asemeni cămașilor femeiești din Țara Hațegului și Banat, o cusătură numită « rînduri » care este lungă și lată de la umăr pînă aproape de « pumnași », manșetele mîneilor.

Dintre motivele întrebuințate fetele mari preferă: « coșiile », « roata mare » și « gogiștile », cusute mai mult cu arnici roșu. În genere culoarea roșie e rezervată fetelor mari și nevestelor tinere (pl. II, III, IV și V). Fetele mai mici poartă aceeași cămașă, dar cu o cusătură mai îngustă și mai simplă la mâneci sau fără aceasta (fig. 27 și 28). Celelalte piese ale portului fiind aceleași ca și ale nevestelor tinere, le vom descrie la locul cuvenit.

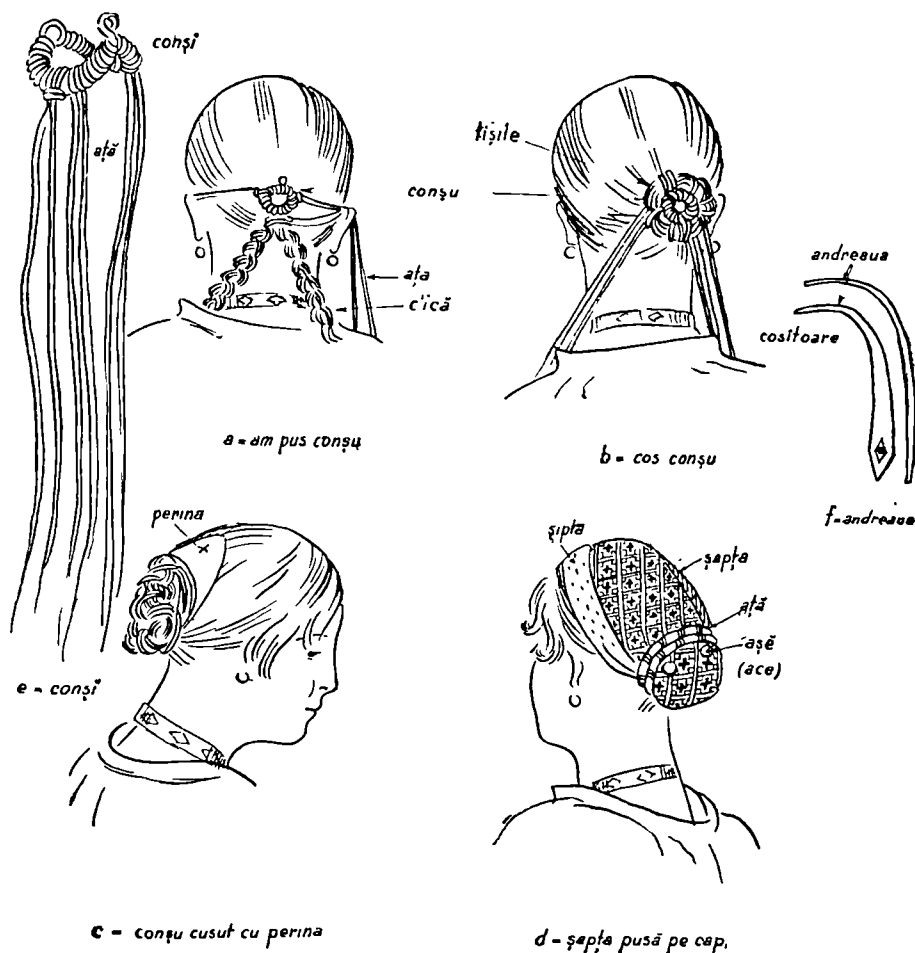
PORTUL FEMEILOR

E un fapt cunoscut că, de obicei, portul femeiesc este acela care prezintă specificul unui ținut. Poate nicăieri nu se poate demonstra acest adevăr ca în regiunea Pădurenilor.

Dacă portul bărbătesc mai are piese și trăsături comune cu cel al regiunilor învecinate și chiar și mai îndepărtate, dimpotrivă, portul femeilor este cel care dă nota distinctivă, specific pădurenească. El este într-atît de diferențiat, încît în nici una din regiunile învecinate, și cu atît mai mult în restul țării, nu găsim ceva asemănător. Mai mult, aproape fiecare piesă a portului femeiesc prezintă o notă nouă, cu totul deosebită și neîntîlnită în alte părți. Chiar și cînd piesa respectivă e folosită și în alte regiuni, totuși, printr-un amănunt caracteristic portului pădurenesc, primește o notă distinctivă.

Începem prezentarea portului femeiesc cu gîteala capului, pentru că aceasta dă întregului port o distincție deosebită și e legată și de ritualul nunții consfințit prin tradiție.

Cu prilejul nunții i se face miresei « conciu » care se « învelește » cu « cîrpa » sau « proboda ». Acest ceremonial e precedat de rituri de fecunditate. Nuntașii fiind adunați în curtea miresei (fig. 23 și 24), unde se află în mijloc o măsută cu un ciubăr cu apă, mireasa cu un « mătăuz » ori un « cauc » (o lingură mare) stropește pe nuntași cu apă, iar unul dintre « gazde » (vornici) strigă: « Ani roditori să dea Dumnezeu și să trăiască toți nuntașii ! » Apoi cu un ceremonial deosebit, nănașii și nuntașii petrec mirii la o « ultoanie » (altoi), unde împreună cu nănașii înconjoară altoiul de trei ori ducînd ciubărul cu apă pe care o varsă la rădăcina pomului. Mireasa rupe o « croambă » (creangă) și cu un ban o împlîntă la rădăcina mărului. Se aduce un scaun și o perină pe care se așază mireasa, iar nănașa îi strică « cica » și îi face « conși », o învâluie pe cap cu o « cîrpă de jolj ». Unul dintre « cuscri » (rudele mirelui) pușcă cu pistolul — mireasa

11. « Conciu » pădurencelor

sare în picioare. În tot timpul ceremonialului cîntă « șimponierul » și « fomeile ».

Mireasa se îmbracă cu « cămașa » cea mai frumoasă, avînd motivul de pe mîneacă numit « coșiile » ori « budienele » cusute în întregime cu arnici roșu. În loc de obișnuitele « oprege », ea poartă « sumna » de postav care e ca o rochie, o piesă de ceremonii a tinerelor neveste, fiind îmbrăcată numai la oștețe și sărbători mari. Pe cap pune flori și « cunună », își pune « salba de libre » (monede de argint). Acestea sînt legate de « șip-tariu » cu mărgel (fig. 25).

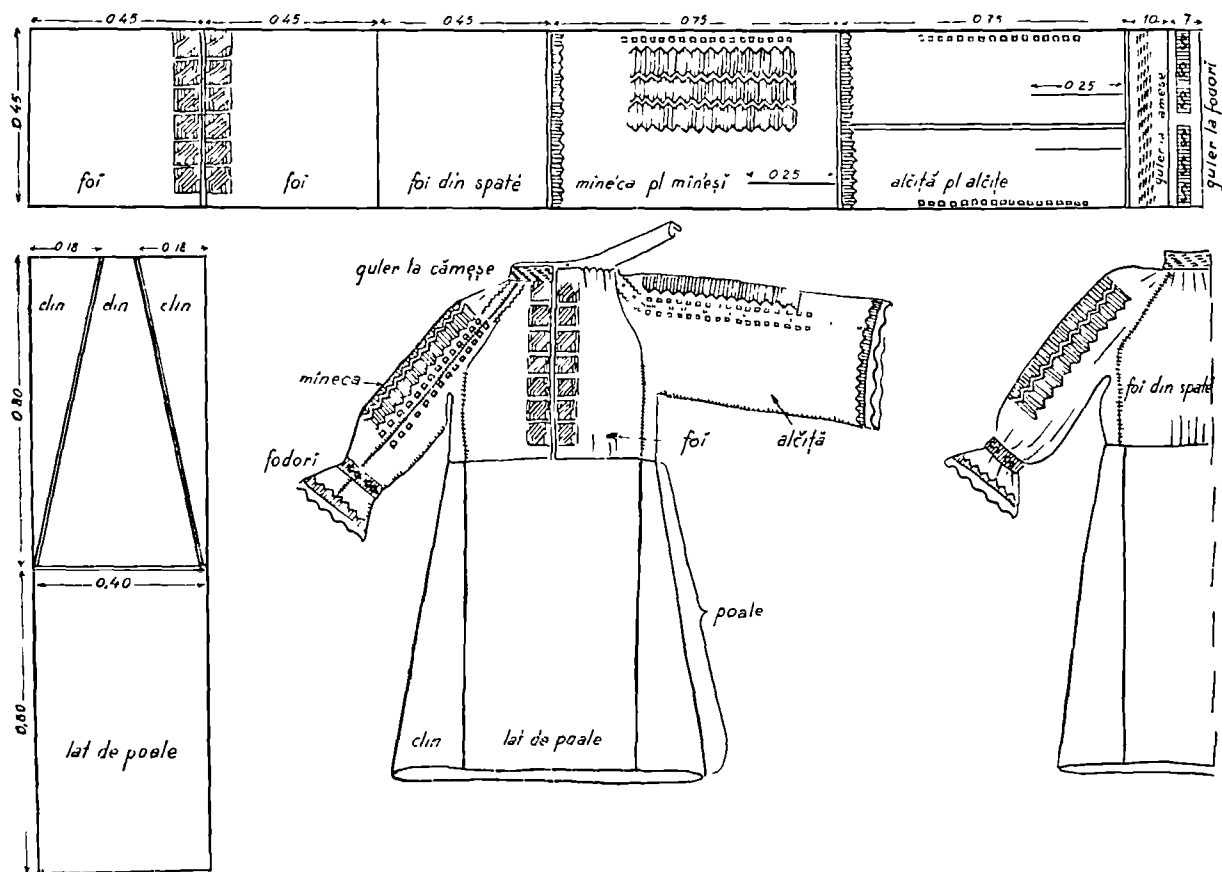
Prin ritualul nunții, mireasa a devenit femeie, primind și semnele tradiționale de consacrare : conciu și cîrpa, și de aici înainte ea intră în rîndul nevestelor tinere. Să-i urmărim deci portul atît cel de sărbătoare, cît și cel de toate zilele folosit la lucru.

Nevasta tînără își face singură « conciu ». « Conșu » e făcut din sîrmă în formă de cerc (fig. 11 e), și e învăluit cu păr. El are trei ațe numite « cositoare ». Mai întîi piaptănă părul în două și împletește două « tiși », pune conșu pe ceafă deasupra « tișilor », iar două din legăturile conșului le trece peste obraz, una pe la dreapta și una pe la stînga, le înnoadă și le ține cu gura (fig. 11 a). Apoi învăluie « tișile » pe lîngă concii și cu a treia « cositoare » coasă cu andreaua (fig. 11 f) conșu roată de opt ori (fig. 11 b). După aceea învăluie și celelalte două legături ale conșului în jurul lui, peste concii pune « perina » (fig. 11 c) și apoi « șapța ». Împlîntă un ac în vîrfurile « ceptîi » și învăluie ața în jurul ei. Înfîșe încă un ac cu o gămălie mare și colorată deasupra concii și la mijloc și două de lături, ca să țină conciu bine (fig. 11 d).

« Șapța » e și ea specifică acestei regiuni : se deosebește atît ca formă cît și ca tehnică și culori de toate ceptele regiunilor învecinate unde se poartă cepte, ca în Țara Hațegului și Banat, de alte forme și culori (rotunde, triunghiulare etc.) și care excelează prin coloritul lor viu și strălucirea firelor de aur și argint. « Șapța » pădurencelor în negru și alb e de formă conică și extrem de sobră. Ea are două părți : « șapța » propriu-zisă avînd motive geometrice cusute cu lînă neagră pe pînză albă și în partea ei de jos, jur-împrejur, o « ciptă » ori « șiptă » — o dantelă albă. Cine vrea să vadă cu ce măiestrie e cusută « cipta », să o țină spre lumină și aceasta, pătrunzînd printre firele ei, ne va îngădui să deslușim finețea motivelor (fig. 34, 36 și 40, pl. III și IV).

După ceapță așază pe cap și « cîrpa ». O potrivește să aibă un capăt mai scurt și unul mai lung. La capătul cel lung, îl sucește pe sub bărbie și îl pune pe concii de care îl prinde cu « tri ace cu bold » ; după ce a potrivit cîrpa o mai prinde, în jurul conșului, cu șapte « ace cu rujă roșie » cu floare roșie artificială la gămălie. Capetele cîrpei atîrnă pe spate pe sub « cojoc » (pieptar sau brîu) (fig. 34, 36, pl. IV).

Cămașa e lungă pînă la glezne. Ea are două părți cusute laolaltă : partea de sus numită « foi », « foaia cămeșii » ori « şupeji » și partea de jos numită « poale ». Croiul cămeșii femeiești ni-l arată figura 12. Partea de sus, « foaia » ori « şupejii » e cusută din trei bucăți de pînză : două

12. Crotul cămășu femeiești din Cerbăl

pentru « foi din față » și al treilea pentru « foi din spată ». Alte două bucăți mai lungi sînt tăiate din pînză pentru cele două « mîneși ». Din cele două petice mai înguste, tăiate în lungimea pînzei, una servește pentru « guler » și una pentru « guler la pumnași » și « fodorii » de la capătul din jos al mînecii.

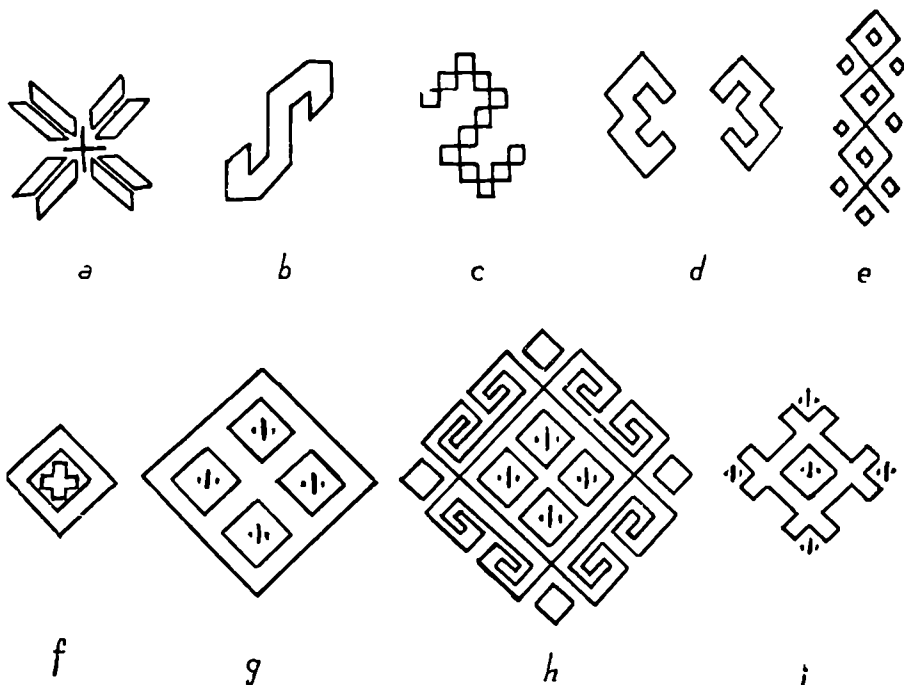
Poalele sînt croite din trei bucăți mai lungi, cît cere înălțimea femeii, dintre care un « lat de poale » va forma partea dinainte, iar « latu din spată » partea dindărăt a poalelor. Al treilea « lat de poale » este tăiat în trei bucăți numiți « clini ». Aceștia sînt prinși de latul dinainte și de cel din spată pentru a încheia poalele.

Cîmpurile cu motive ale foilor sînt: « gulerul » de la gît, « gura cămeșii cu pene » din față, « rîndurile » de pe cele două mîneci, « gulerele » (manșetele) și « fodorii » de la capătul de jos al mînecilor. Motivul principal îl constituie « rîndurile » de pe mîneca cămășii, o tablă lată, cusută cu arnici de sus în jos, în lungul mînecii la femeile tinere și cu o fișie mai îngustă orizontală « pui păstă-cot » la cele bătrîne. Partea de sus a mînecii dinspre piept, de-a lungul și paralel cu « rîndurile », mai are o fișie îngustă cusută cu motive, fiind numite « alciță », « altiță », « p-altiță », de ambele laturi ale cusăturii de la mîneacă. Partea de jos a mînecii are și ea trei părți: partea de jos care se îngustează și are « crețuri » ori « brățare », apoi la mijloc e « gulerul mînecii » cu partea de jos ce se lărgeste ca o pîlnie și cu motive numite de bătrîne « viaca șiți », « viaca de la șiță », iar mai nou, de generația tînără, « fodori cu pene », adică fodori cu motive, de obicei un șir de jumătăți de romburi cu colții îndreptați spre gulerul mînecii, iar la capăt o dantelă cu colțuri numită « șiptă », « șipcă » (fig. 34, 35, 40, 42, 43 și 45).

Nici poalele nu sînt lipsite de motive cusute, îndeosebi la cămașa de sărbătoare a femeilor mai tinere. În partea de jos a poalelor, ce se termină și ele la femeile tinere cu « șiptă », alternează « rînduri » verticale înguste, lungi și mai scurte (fig. 27, 28, 33, 34, 40, 43, 44). Unde capelele pînzei se îmbină, la femeile tinere, ele sînt prinse cu « ceie » (cheie), fie cusută cu ață albă, cînd marginile sînt la o distanță de cîțiva milimetri, fie cusute laolaltă cu o cusătură îngustă, neagră, cu colțuri, alternînd albul cu negrul.

Partea lucrată reprezentînd podoaba cea mai de seamă a cămășii și al întregului port femeiesc o formează « rîndurile » de pe mîneca ei. Deși desenul lor e rigid și geometric, cu sublinieri puternice în desen, culori și relief, totuși ele, alături de croi și ținută, reprezintă caracteristica, am putea spune stilul portului pădurenesc. Ele nu au finețea și delicatețea cusăturilor din Banat și Muntenia, dar corespund cu viața grea a pădurenilor obișnuiți cu truda aspră și cu gusturi tari. De obicei același motiv geometric predomină și la gulerul și la gura cămășii, toate fiind armonizate, prezentînd o gamă variată, cu elemente specifice, care au fiecare terminologia lor proprie.

Motivele sau elementele de bază ale cîmpurilor ornamentale sînt: « steaua » (fig. 13 a), « pizarul » (fig. 13 b și c), « tri » (fig. 13 d) « spicul grîului » (fig. 13 e), « pup » (fig. 13 f), « heli cu patru ochi » (fig. 13 g), « heli cu patru ochi și cu cîrlige » (fig. 13 h) și « budiana » (fig. 15 i).

13. Motivele ornamentale de bază ale cămășilor femeiești:

a = « steaua », *b* și *c* = « pizar », *d* = « tri », *e* = « spicul griului », *f* = « pup », *g* = « heli cu patru ochi », *h* = « heli cu patru ochi și cu cîrlige », *i* = « budiana »

Prin combinarea unora dintre aceste motive se formează la gura cămășii un motiv de formă pătrată numit « pui » sau « peană ». De obicei șase « pui » de aceștia fac cîmpul ornamental de la gura cămășii. De altfel, în genere, numele unui motiv e « pui » ori « peană ».

Din combinarea acestora și a altor elemente rezultă șirul mîneșilor. Cele mai răspîndite și favoritele rînduri sînt: coșiile (fig. 36), avînd 3—5 rînduri de fișii verticale în zig-zag, cu linii în colțuri sau în meandre rectangulare, numite « șir ». Făcute din arnici roșu, ele sînt foarte răspîndite și rîvnite de pădurenice, mai ales de mirese și nevestele tinere. Cînd « coșiile » sînt făcute din patru « șiruri », se separă la mijloc cu o « umplutură » din romburi.

Altă dată umplutura e formată și din combinarea motivelor elementare sau fundamentale: forme de cruci, numărul 3 în colțuri. În acest caz, șirele coșiiilor sînt cusute cu arnici roșu, iar figurile de la umplutură în

alte culori. De pildă « crucile » alternînd în culori verzi și vinete, iar figura de 3 cu galben, verde sau în culoarea « floarea persecului ».

Deși se ține seama de ornamentarea cîmpurilor decorate cu motive ale cămășilor, atît gulerul de la gît cît și cel de la mîneacă pot avea o bandă pe care se succed motivele « pupi », « steaua », « gogîsca » (svastica). Gura cămășii poate fi formată de pildă din șase « pui », fiecare din patru « pizari » în formă de S în colțuri. La fel și alte forme prin combinarea altor motive la rîndurile mînecii, gulere și gura cămășii.

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat tot de fete mari și neveste tinere, este « roata mare » (fig. 32 și 42). Ea e formată din « corzi » de culoare neagră, care se întretaie diagonal, încadrînd romburi umplute fie cu meandre în colțuri în culoare roșie, fie cu « budiana », fie cu motivul reprezentînd doi de 3, fie cu pizari în verde, violet ori albastru.

Acestea sînt motivele cele mai răspîndite, aplicate îndeosebi la cămășile de sărbătoare ale fetelor mari și nevestelor tinere pentru ocazii deosebite cum sînt botezul și nunta. Varietatea motivelor de pe mîneca cămășii e foarte mare. Remarcăm încă cîteva rînduri numite după motivul principal:

« Budiana » avînd ca motiv principal răspînditul motiv al rombului cu capetele încrucișate;

« Rînduri heli cu pizare », la mijloc tot un romb cu linioare în albastru, într-un romb negru mai mare avînd la fiecare latură un « pizar ». În acest caz se aplică, atît la gulerul de la gît, cît și la cele două mîneci, tot motivul pizarului;

« Cîrligele », în mijlocul motivului cu o cruce în culori împrejmuită de un romb cu cîrlige;

« Heli cu patru ochi ». Acesta are, în cele patru colțuri ale unui romb mai mare, cîte un romb mai mic numit ochi;

« Heli cu cruci » același motiv dar în locul « ochilor » în cele patru « cornuri » ale rombului sînt aplicate patru cruci.

Mai multe dintre aceste motive, ca de pildă « pizarele » și « budienele », sînt răspîndite la noi și în alte regiuni, și au și o circulație inter-națională. Le întîlnim chiar și pe covoarele orientale.

Acestea au fost motivele generației vechi, ele rezistă însă și la generația actuală care, păstrînd cadrul geometric și aplicînd în mijlocul rombului cîte o floare, le zice « heli cu flori » (fig. 30, 32, 45).

Pentru lucru la sapă ori de « umblare », adică de toate zilele, apoi la sărbători, femeile tinere și cele de 40 ani aplică pe mîneci « pene », romburi ce se suprapun în vîrfuri și sînt umplute cu cîte un 3 (« tri »).

Același motiv este aplicat și la gura cămășii iar «șirul de alciță» (altiță) e format dintr-un șir de romburi mai mici ce se ating la vîrfuri numiți «șuruie».

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat la lucru și de femeile mai în vîrstă, îl reprezintă «strîmbele», o linie cu colțuri în zig-zag. Strîmbele au la mijloc, ca umplutură o «budiană» în albastru cu «pupi» galbeni încadrați cu patru șiruri de «strîmbe» cu colțuri de culoare neagră. În partea dinspre piept și mîneacă cu strîmbele, cămașa are un șir de mici romburi numiți «spic pă altiță». Tot la cămașa femeilor mai în vîrstă «gulerul de după cap» are «cruci» de culoare roșie, alternînd cu «șinoare» din fire lungi, o linie verticală formată din mici linioare oblice cu două cruciulițe alături de culoare albastră. Puii de la gura cămășii sînt formați din cîte o «stea» neagră culcată cu «pupi» galbeni.

Am mai amintit că femeile mai bătrîne nu poartă rînduri, ci «pui peste cot» de culoare neagră (fig. 40 și 45).

Se pune întrebarea de unde și cînd au împrumutat pădurencele tablele ori «rîndurile» pe mîneca cămășii? Acestea au putut veni numai dinspre Țara Hațegului, unde de fapt se purta o cămașă cu mîneci cu table și «fodori» — însă de o factură mult mai delicată a motivelor și a culorilor; dar au putut veni și dinspre Banat, pe linia Făget, Dobra, Ilia, pădurenii cercetînd des tîrgurile din aceste localități. Chiar și portul pădurenesc bărbătesc a suferit mai recent, cum vom vedea, puternice influențe bănățene.

Portul pădurencei cere lucru mult. De aceea colindînd acest ținut întîlnești des femei torcînd, cosînd sau croșetînd fie în sat prin curți, fie la cîmp la vite (fig. 29, 30, 31 și 32).

Pădurencele cunosc două feluri de a coase motivele pe cămăși: «ațește și șinorește». La «ațește» coase numai cu un fir prin băteală mergînd cu «coseala» o dată înainte și apoi îndărăt «pînă umplem în rînd forma ca să umplem mîneca toată». De pildă «coșiile» se fac numai ațește.

Înainte de a coase «șnurește» ori «șinorește», «face ață». Împlîntă un ac mai mare în opreg deasupra genunchilor. În mîna dreaptă ia «fusu cu arnici» avînd părți despărțite cu rotițe spre a depăna pe el fire de arnici de diferite culori. Prinde cu degetele mîinii stîngi capătul firului și-l bagă după ac de atîtea ori — ridicînd mîinile în sus — de cîte fire are nevoie (patru-zece fire) (fig. 29). Apoi răsuțește firele și le bagă în ac.

Cînd coase «șinorește» pînza o ține în mîna stîngă pe degetul arătător (fig. 32). Mai întîi face «șinoru ăl lung», ori cum i se mai zice

«așa lungă», petrecînd acul peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta, apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga «șinoru ăl mic» tot peste două fire și de-a curmezișul peste șinorul cel lung. Cînd face șnurul cel mic petrece acul pe sub șnurul cel lung, astfel încît șnurul cel lung rămîne sub șnurul cel mic, făcînd «pui», pînă termină lucrarea.

Gama culorilor este extrem de bogată, la fel și terminologia lor. Iată numirile pentru fiecare nuanță și echivalentul lor în pictură: «băluț» (magenta deschis), «împersecat», «de-l persecat», «floarea persecului» (magenta), «molisîv» (magenta), «mohorît pă roșu» (magenta închis), roșu (carmin), «șinor pă roșu» (cardinal), galben (cadmium), verde (smarald), «ca scumpina» (violet), «senin», «ca senin» (ceruleum), «viorinș» (cobalt), «mohorît» (indîgo), «mohorît pă negru» (violet închis).

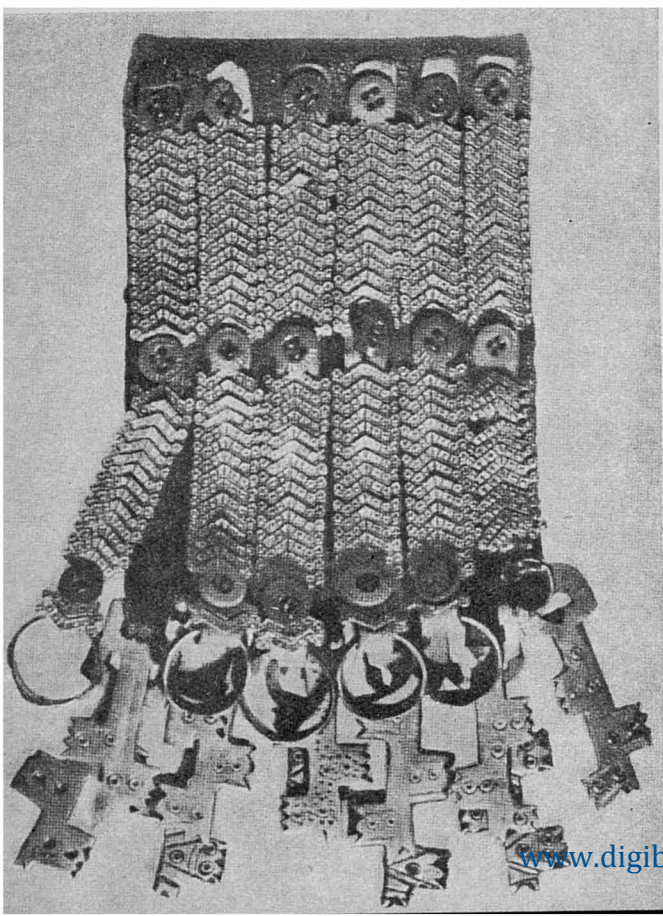
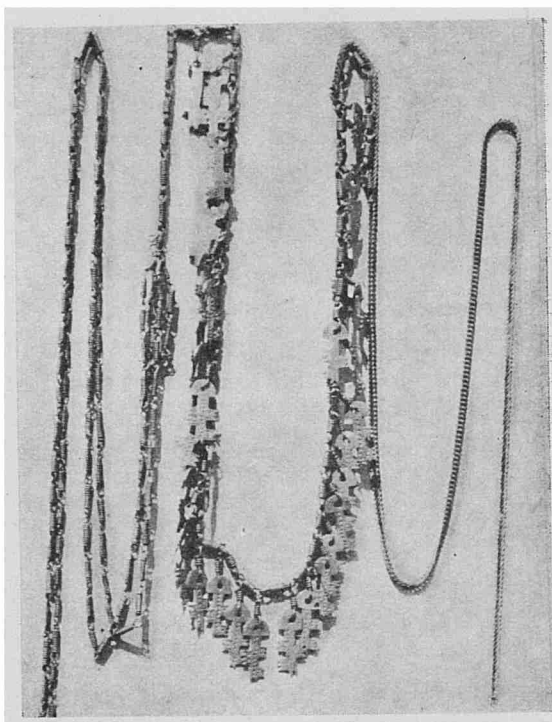
Femeia după ce a îmbrăcat «cămeșa» se încinge cu două oprege. Mai întîi așază opregu dinapoi și apoi pe cel dinainte. Opregul e țesut din lînă la război și apoi e vopsit într-o zeamă făcută din coji de arin ca să fie vînat închis sau negru. El e «civit» (tivit) în partea de jos cu «șiptă» (dantelă) de păr. Opregul dinainte e ceva mai scurt decît cel dindărăt cu un lat de palmă, și mai ales la femeile tinere, ca să se vadă cusătura de pe poale (fig. 34, 35, 40, 44 și 45).

La mijloc femeia se încinge cu o «brășire» (brăcire) de lînă țesută la război în patru ițe și în loc de brîgle și spată e bătută cu un cuțit de lemn; e lată de două degete și lungă de trei-patru «cuprinse», adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. Peste brăcire se încinge cu brîu țesut din lînă dar mai lat. Mai demult se purtau și brîie negre împletite cu bețe, o tehnică foarte veche, azi aproape dispărută și care a fost prima etapă în evoluția țesutului. Brîie și eșarfe asemănătoare s-au găsit și în vechile morminte egiptene.

Mai recent, și îndeosebi femeile tinere, în locul opregului de lînă din față poartă «cătrință» (pl. III) care se face din material cumpărat din prăvălii și poate fi (după culoare): «cătrință vînată ori roșie». Cătrința roșie cu flori o poartă numai fetele și nevestele tinere (fig. 40, 42 și 43). În partea de jos ea e tivită cu «sîrmă, cîrnă și șiptă» la femeile tinere. Femeile mai în vîrstă, de la 30—35 de ani, poartă opreg de lînă și înainte și înapoi (fig. 40, 44 și 45).

Merită să fie arătată și ordinea în care femeia îmbracă opregele și se-ncinge cu brăcirea și brîul. Mai întîi așază opregul dindărăt, peste acesta se încinge cu «brășirea» și peste ea cu brîul. Uneori pune și invers:

14 «Zale cu chei»

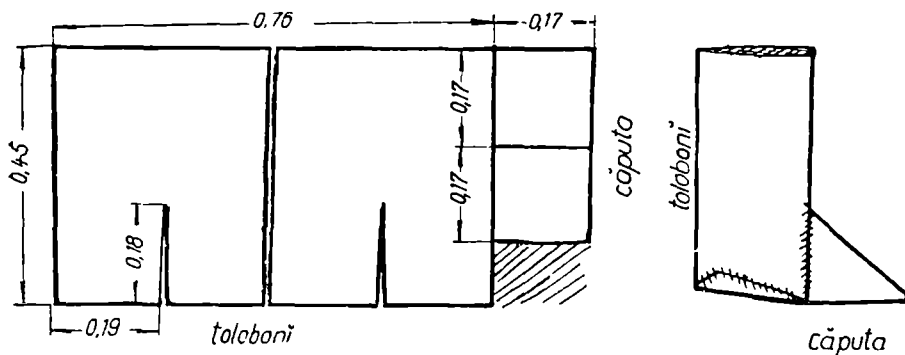
15. Fișu cu «ținte» și «chei» pe o bucată de «plotog»

mai întâi brîul și apoi brăcirea și numai la urmă opregu dinainte sau cătrînța. La ocazii sau sărbători peste cătrînță, la mijloc, se mai încinge și cu « brășirea cu mărgel_e » ori cu « balțu » cu « ținte » (fig. 9). Balțul e făcut din fișii înguste de piele pe care se înșiră « ținte » de cositor. Sînt anume meșteri care fac aceste balțuri. Cei mai vestiți sînt din Bunila și Runcul Mare. Acești meșteri fac și cătăramele de balț tot din cositor după tehnica arhaică, turnînd cositor topit în « țipare » săpate în piatră moale (fig. 7 și 8). Pe sub balț se-ncinge și cu « zale » de aramă de care atîrnă « cei » (chei) lătărețe făcute tot din aramă (fig. 14). Altele sînt prinse mai multe laolaltă pe o bucată de « plotog », « piele », ca la joc să se audă « zdronconin » (zdrăngănind) (fig. 15).

Fetele și nevestele tinere mai poartă și alte podoabe. La gît înșiră mai multe rînduri de mărgel_e cu boabe mari și în culori: roșu, albastru, verde și galben, mărgel_e străvezii, argintii. Uneori, în locul mărgel_elor, poartă tot la gît « lățițari » cu motive geometrice din mărgel_e mărunte. La piept mai atîrnă încă o « lățiță cu colț » numită și « șiptari », la colțuri cu monede mari de argint. Apoi mai atîrnă și o « viță de bani » ori « salba de libre » cu mai multe rînduri de monede mari de argint. Bineînțeles că podoabele acestea le folosește pădureanca numai la prilejuri rare: ospețe și sărbători mai mari (pl. II și III).

Am mai amintit că miresele și nevestele tinere la anumite ocazii poartă — ca piesă de ceremonial — « sumna ». De sărbători, peste cămașă, îmbracă « cojocul cu flori » (fig. 47 și pl. V), un pieptar de blană de oaie crăpat în față și pe de-a-ntregul acoperit cu « flori » ori « pene », motive florale

16. Croul « colțunilor »

cusute cu mătase, o adevărată capodoperă a măiestriei cojocarului, pe care îl cumpără la târgurile de la Hunedoara și Dobra, unde sînt și cojocarii care le fac.

Acesta e « cojocu » de sărbători. La lucru poartă « cojoc înfundat », adică închis la piept care se-ncheie la subsuori. Acesta e fără « pene », adică fără motive, și se poartă numai la lucru cînd e vremea mai rece (fig. 37).

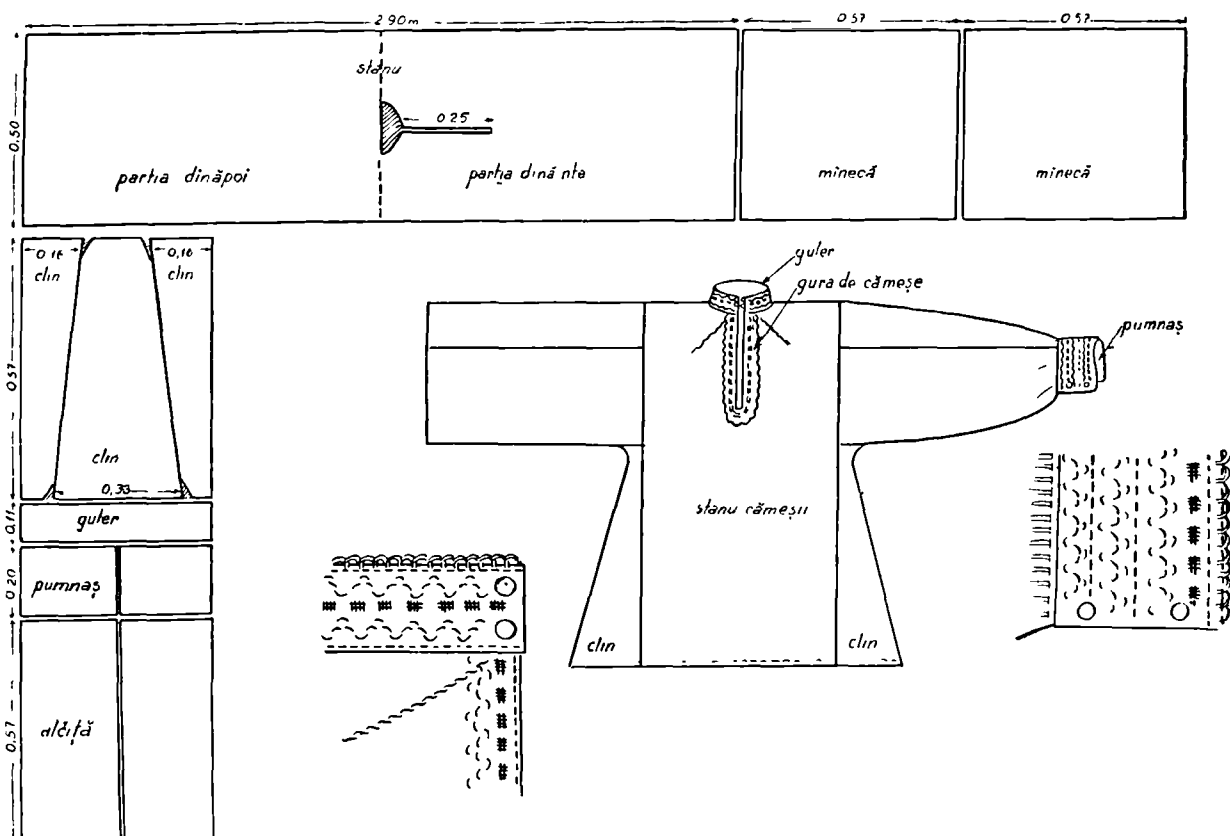
Mai demult și mai rar purtau și femeile, ca și bărbații azi, în locul cojocului « laibăru » de culoare neagră din pănură de lînă numită « șubi » ori « șioareși » (cioareci), tivit la margini cu postav și « bîrnași », adică găitane de diferite culori (fig. 40). E de remarcat acest fapt deoarece culoarea aceasta diferă după vîrstă și localitate. De pildă laibărul femeilor tinere din Cerbăl era tivit în jurul gulerului și în față la piept pe la margini cu postav roșu, apoi cu « cîrnă » (o linie ondulată încîrnită) verde și roșie din « bîrnași ». Bătrînele, de la 40—50 de ani în sus, îl tivesc la guler și pe la marginile din față cu postav negru, bîrnaș vînat și o « cîrnă mohorîtă ».

În picioare se încălță mai întîi cu « colțuni » sau « toloboni » croiți din pănură de lînă albă (fig. 16), peste care, iarna, ca să nu se murdărească de opincă, mai pun și o « cîrpă ». Colțunii îi poartă și iarna și vara. Peste colțuni se-nacălță cu « opinșile cu gurgui » ori « gurguni », care, mai demult erau mai înalți decît un lat de palmă (fig. 30, 35 și 40). La femeile tinere acest gurgui e împodobit cu o « cică de cure » împletită. Bătrînele poartă opinci simple prinse la gurgui cu « cunie » (cuie). Opincile sînt purtate azi tot mai rar, le-au păstrat abia femeile bătrîne. Cele tinere, « de faloase » ce sînt, poartă ciorapi și « păpuși » cumpărați la prăvălii (fig. 23, 27, 28, 43 și 45).

PORTUL BĂRBAȚILOR

Portul bărbătesc e mai puțin diferențiat — avînd mai multe trăsături comune cu portul regiunilor învecinate și chiar cu cele mai îndepărtate. El intră mai mult în linia generală a portului popular din celelalte regiuni ale țării.

În privința pălăriei putem deosebi pentru ultima jumătate de veac trei perioade. Pînă pe la sfîrșitul primului război mondial, care a avut o mare influență modificatoare asupra portului nostru popular, pădurenii au purtat pălărie cu « veaca » (boruri) răsfrînte în sus și înaltă (fig. 38, 39 și 41), încît în adîncitura ei pădureanul își ținea cîte o « paclă »

17. Croiul cămășii bărbătești din Ulin

de tutun, chibrite, pipa și alte mărunțișuri. Aceste pălării se confecționau la Făget și Lipova. Pălărierii le făceau numai pentru pădureni și le vindeau la târgurile de la Hunedoara și Dobra. Avînd boruri răsfrînte, ele se deosebeau în vremea aceea de pălăriile purtate în regiunile învecinate. Astfel în Țara Hațegului erau niște pălării cu boruri extrem de late, aproape de un lat de palmă. Pălării cu boruri răsfrînte, care pe la sfîrșitul veacului trecut erau la modă, au fost purtate și în Banat, în Bihor și în părțile arădene și chiar în Moldova de nord.

În a doua perioadă, după primul război mondial, pădurenii au început să poarte pălării cu boruri întinse cam de un lat de palmă (fig. 41), ca apoi, în curînd, să le ia locul o altă formă, asemănătoare cu pălăriile

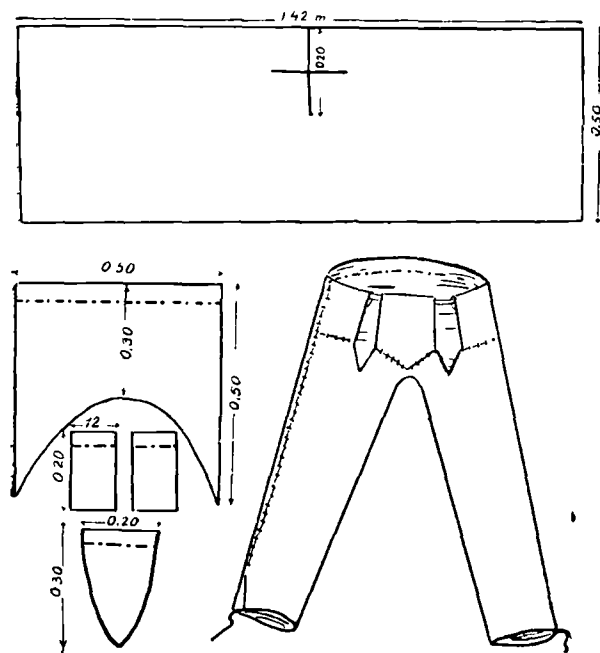
foștilor vînători de munte, ce se poartă și azi. Ea are mai des culoarea verde, dar se poartă și negre; la o parte are o «peană» de păr mistreț (fig. 24 și 25).

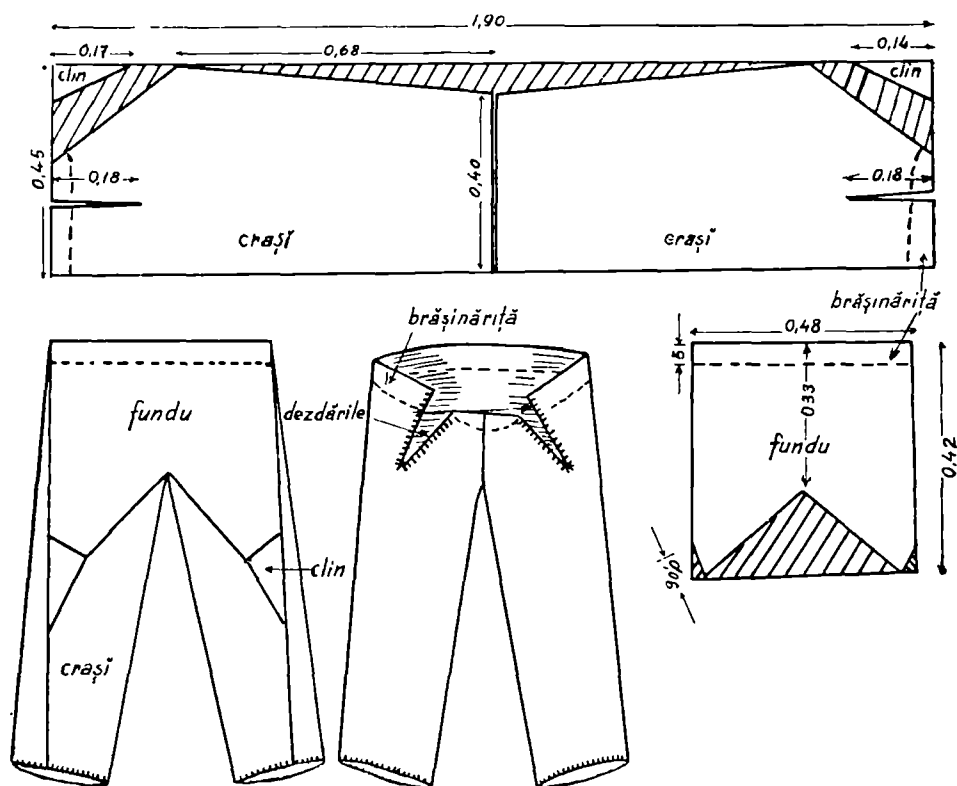
Pe vremuri, cam tot pînă la sfîrșitul primului război mondial, bărbații nu-și prea tundeau părul ci îl lăsau să crească lung, cam pînă sub ureche (fig. 39 și 41), iar mai demult, cam pînă la sfîrșitul veacului trecut, unii bărbați îl împleteau în «cică» (pl. «ciși»). Un informator de 78 de ani din Cerișor ne-a relatat că dînsul, cînd era copil, a văzut un bătrîn fost «gornic împărătesc» (pădurar) care purta două chici, la fiecare ureche una, și le înnodea sub ceafă cu ață neagră. De altfel despre portul cu chică la bărbați am mai cules informații și de la bătrînii din Țara Hațegului. Avem reproduceri care ne arată că portul cu chici era răspîndit și la poporul învecinat maghiar pînă la mijlocul veacului trecut.

Cămășile bărbățești sînt lungi, asemenea celor din regiunile învecinate ca Țara Hațegului și Banatul. Și dacă ele nu au atins lungimea celor din urmă în timpurile mai vechi, lungimea lor obișnuită azi e pînă la genunchi (fig. 39, 41 și 52).

Bătrînii mi-au povestit că, mai demult, cămășile erau și mai lungi, pînă la «gîrbovenie», adică pînă la pulpele picioarelor (fig. 17 ne arată croiul unei cămăși din Ulm). Cămășa era țesută — și mai este pînă azi — din fuior de cînepă. Mai demult era fără «pui», adică fără cusături cu motive. Mîneca are «pumnași» (manșete). Despre existența unor cămăși cu mîneci largi nu am putut culege știri. Mai în urmă au început să aplice și pe cămășile bărbățești o cusătură făcută cu ață albă,

18. Croiul cioarecilor din Poenița Voinu.

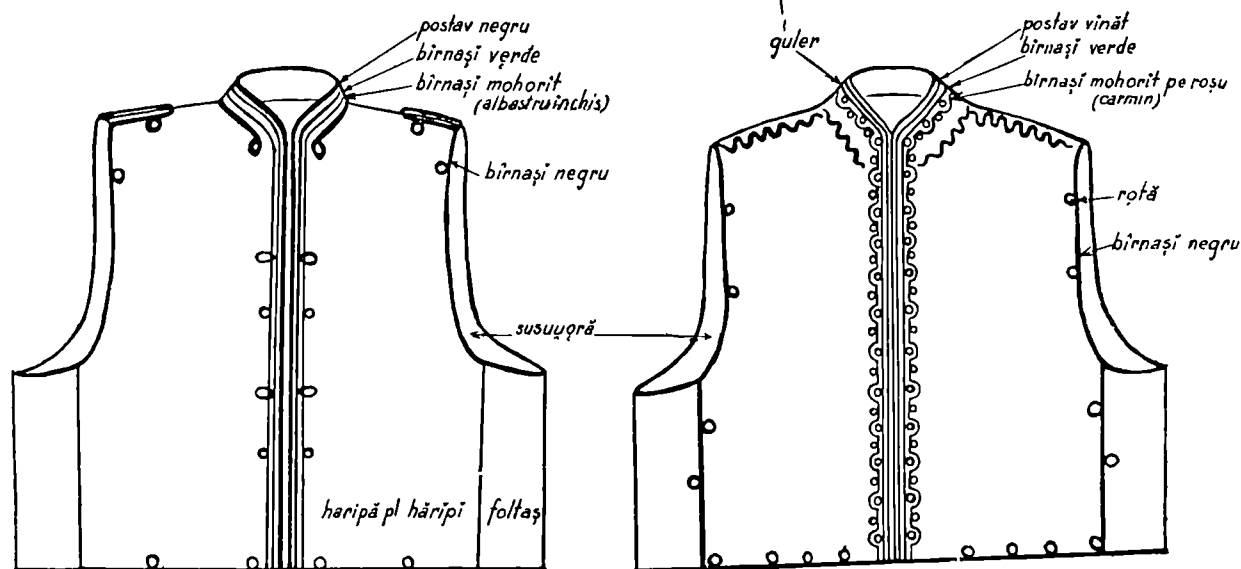
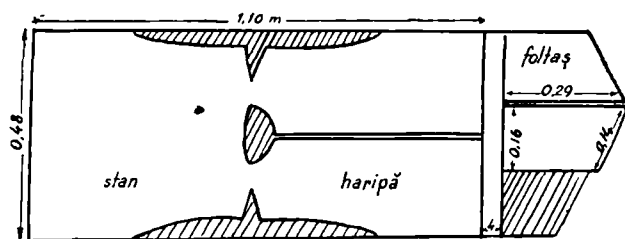

19. Croiul cioarecilor din Poiana Răchitei

numită « pui », la guler și la pumnași. La guler se leagă cu « ciotori » (sg. « ciotoare ») de ață.

Peste « izmeana » din pinză de cînepă, iarna și cînd e rece, poartă « șoareși » ori « cioarici » de lînă albă numită « șubi », un tip de cioareci răspîndiți și în alte părți ale Ardealului și Banatului. Se pot distinge două variante, una cu « petișaucă » în față (fig. 18) și a doua fără aceasta (fig. 19). Prima variantă am întîlnit-o la pădurenii băștinași, iar a doua la muntenii din Poiana Răchitei. Cioarecii au, în partea lor de sus, o « brășinăriță » prin care se petrece cureaua. În față au două deschizături numite « dezdările », în care iarna, cînd e frig, își bagă mîinile. Alte părți ale croiului sînt « fundu » și « crașii ».

Peste cămașă bărbații se-ncing cu o « curauă » de piele lată, cumpărată la tîrguri (fig. 38 și 41) și confecționată la Lugoj și Făget. În despăr-

20. Croiul «laibărului bătrânesc» din Cerbăl

țiturile ei își păstrează tutunul, luleaua, amnarul cu care scapără scînteii și documentele trebuincioase la drumuri. E nelipsită și «căpceaua» din lemn, legată de curea cu o curelușă, din care beau apă cînd sînt la drum și cuțitul cu teacă, ornamentat cu cositor (fig. 4 și 6).

Peste cămașă, spre a-și acoperi pieptul, vara poartă un «laibăr» fără mîneci, un fel de pieptar croit tot din «șubi», adică pănură de lînă albă. Înainte se purtau și laibere de culoare închisă (fig. 20, 24, 39, 41). La guler și pe la margini laibărul e tivit cu postav și «birnași» (găitane) în culori, asemenea celor pe care le vom vedea și la șubă. Coloritul postavului și al birnașilor diferă după vîrstă și localitate. În privința croiului, dar mai ales a elementelor decorative, putem deosebi trei categorii de laibăre.

Un tip mai simplu și mai vechi tivit la guler și la marginile de la piept, la cei tineri cu postav roșu sau vinăt, apoi ornamentat cu un rînd de « birnași » verde, și un al doilea rînd de « birnași » de culoarea « mohorit pe roșu » (cardinal) iar pe la subsuori și la marginile de jos cu « birnași » negru. La cei bătrîni marginea de la guler și piept e tivită cu postav negru și cu un rînd de « birnași » verde și mohorit (albastru închis). Culoarele se deosebesc nu numai după vîrstă, dar și după localitate (fig. 24, 39, 41);

Al doilea tip e mai recent și e purtat mai des de tineri. Și acesta are postav și birnași pe la guler și la marginile din față, dar cu mai multe rînduri de birnași în diferite culori și cu o înfloritură mai bogată. Nota distinctivă îi dă însă aplicarea motifelor florale de la buzunare sau cînd acestea lipsesc motivele ce se aplică în locul lor (fig. 25);

Cel din a treia categorie e numit « laibăr bănățesc ». Acesta, cum arată și numele, este importat de-a dreptul din Banat. El a pătruns în Pădureni numai de vreo 20—30 de ani. Deși are numai două culori — fondul alb al pănurei de lînă și elementele decorative negre — este extrem de ornat cu figuri complicate, formînd linii ondulate, spirale și cerculețe (fig. 24, 52 și pl. I).

Înainte de introducerea laibărului bănățesc se purta, și se mai poartă și azi cînd e mai răcoare, îndeosebi iarna, « jocul înfundat ». Ca și

21. Mănuși din Lelese.

cel purtat de femei nu e un cojoc propriu-zis, ci un pieptar din piele de oaie, cu deschizătura la subsuoară. Acesta nu era împodobit cu « flori », adică cu motive, ci făcut din « piei de oi direse » de înșiși purtătorii lor. Cojocul lung din piei de oi cu mîneci poartă numai păcurarii la oi.

Iarna poartă și mănuși croșetate de lînă (fig. 21).

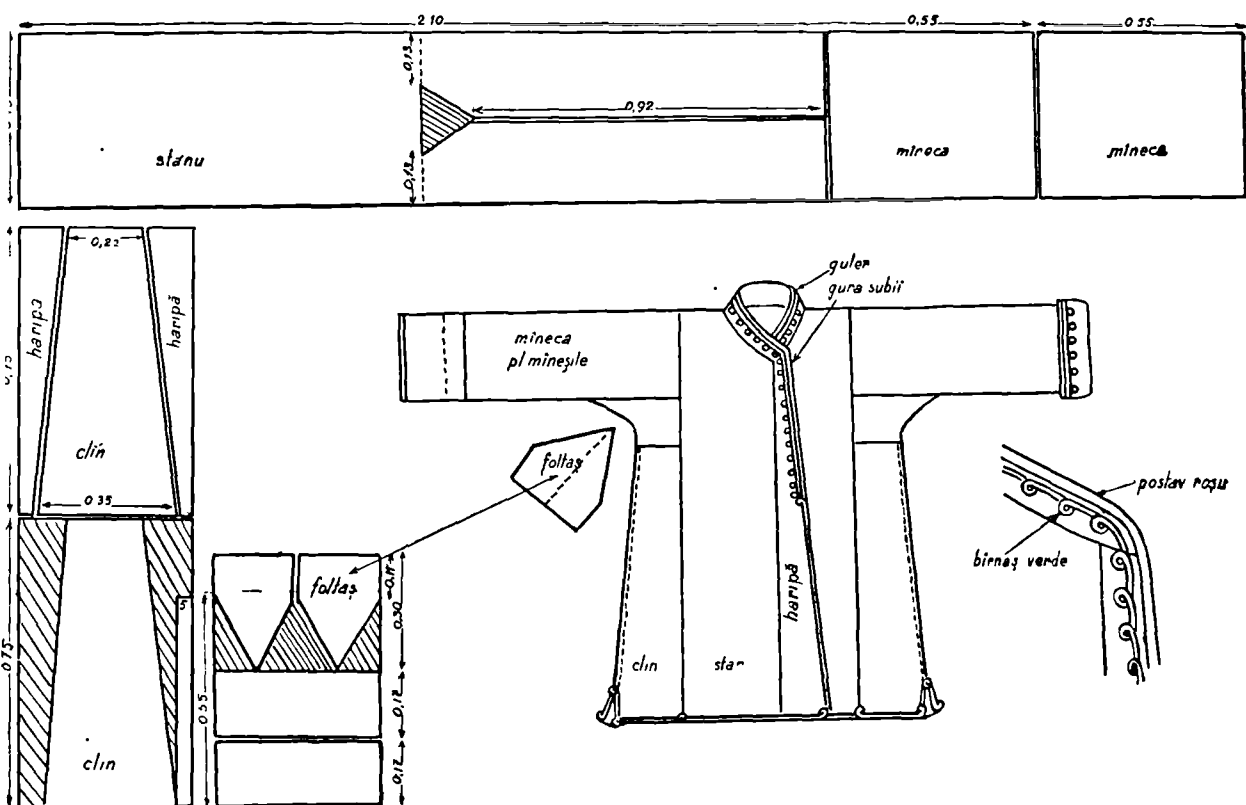
La lucru bărbații poartă « mînecri » de lînă cu mîneci, « crăpat și înfundat », cusut cu ață de lînă neagră. E întrebuințat cînd e frig, cînd dau nutreț la vite, deoarece e mai ușor de a lucra în el decît în șuba cea lungă.

În picioare poartă, ca și femeile, « colțuni » de lînă, iar încălțăminte era « opinca » cu « gurgui », « gurgoi » ori « gurgoni ». În privința încălțăminteii putem distinge trei perioade: mai demult, cam pînă la sfîrșitul veacului trecut, după spusele unui bătrîn de 72 de ani, opincile erau « toampe », adică fără gurgui; apoi, încă pînă în primele decade ale veacului, se purtau « opinși nedirese » făcute din piele de vită, porc, capră. Acestea aveau și gurguii înalți cusuți cu « curauă ». Iar mai tîrziu, cam de la începutul veacului, au purtat « opinci direse » din piele făcută de tăbăcari și cumpărată la tîrgurile de la Hunedoara, Ilia și Dobra. Și aceste opinci aveau gurgui, însă atît de înalți ca nicăieri în altă parte (fig. 39 și 41).

După întîiul război mondial mai ales femeile — după cum dovedesc fotografiile reproduse — au început să părăsească opincile, înlocuindu-le cu bocanci și pantofi cumpărați la oraș (fig. 23, 27, 28, 50, 51 și 52).

Cînd e frig bărbații poartă de asemenea peste laibăr și cojoc « șubă » de lînă albă, cu « clini » la cele două laturi și lungi pînă la gîrbovenie (fig. 41 și 51). Șuba aceasta are un croi asemănător cu aceea purtată în alte regiuni, semănînd mai ales cu cea din Țara Hațegului. Șuba este croită de femei pricepute, fără ca ele să fie de meserie (fig. 22). O dată ce avea croiul făcut, șuba era cusută de femeile din casă. Părțile croiului sînt: « stanu » cu « aripile » din față și « clinii » de la subsuori numiți cu un termen unguresc « foltaș »; mîneca avînd la capătul din jos « înduplecătură » (răsfrîntă). Croiul șubii nu s-a schimbat în cursul ultimei jumătăți de veac.

Decorația șubei o formează, ca și la laibăr, fișia de postav de la margini, bîrnașii de la guler și marginea din față și de la mîneci. Dar la nici o piesă nu sînt atît de evidente deosebirile după localități și mai ales după vîrstă, în ceea ce privește numărul și culorile postavului și ale bîrnașilor, ca la șubă. Cu postav sînt tivite gulerul și marginile aripei din față pînă la mijlocul ei, precum și cu mai multe rînduri de bîrnași, de obicei două, în diferite culori, la fel și la marginile « înduplecăturii » de la mîneci. În partea de jos a aripei și a șubei se aplică numai un rînd de bîrnași de obicei de culoare albă.

22. Croiul «șubu» bărbătești din Ulm

Cei tineri poartă șube tivite cu postav roșu în jurul gulerului și în față iar înspre interiorul șubei birnași verde cu « roate » (cerculețe). Cei de vîrstă mijlocie poartă șube cu postav vînat și birnași verde, iar cei mai în vîrstă, de la 50 de ani în sus, poartă « șubă bătrînească » cu postav negru « birnași mohorît și verde » (Cerbăl). Aceeași diferențiere a orna- mentației după vîrstă am întîlnit-o și în satele de la sud; la cei tineri cu postav roșu la margini și cu birnași verde; la cei de vîrstă mijlocie (35—50 de ani) cu postav negru și verde și birnași mohorît; la cei bătrîni numai cu postav negru și fără birnași (Goleș). Dar acestea sînt numai cîteva exemple spre ilustrare, variabilitatea acestor elemente decorative fiind mare — după cum a mai fost remarcat — și după localități și după vîrstă. Nicăieri în portul românesc, exceptînd Țara Hațegului, nu am întîlnit atît de pregnant arătate, prin semne exterioare, categoriile de vîrstă ca la pădureni și aceasta

nu numai la șube dar și la laibăre. Îmbrăcămintea bărbaților mai are și trei piese accesorii, mai ales pentru drum. Acestea sînt : « straița de lînă și cea de plotog », adică de piele, pe care le cumpără la tîrguri. Ele sînt împodobite cu « șiviț », mici cerculețe de aramă perforate. Erau nelipsite de la aceste străiți « căpcelele » de lemn pentru băut apă. Ele sînt legate de straiță cu o curelușă. Drumeșului nu-i lipsește nici « bîta » vîrtoasă de alun, crestată și « legată » cu cositor, o artă specific pădurenească de mare măiestrie (fig. 3).

« Bătrînenții », adică cei din Bătrîna, localitatea cea mai izolată și mai dinspre vest a Pădurenilor, poartă și o glugă de lînă cu « șucuri » (ciucuri) pe la margini ; probabil o influență venită din Țara Hațegului, unde se poartă astfel de glugi cum a fost și « șuba înfundată » relatată la portul femeilor din Bătrîna.

Portul popular din regiunea Pădurenilor a fost urmărit de noi timp de aproape jumătate de veac. Acest fapt ne permite să examinăm cu toată obiectivitatea evoluția lui în această perioadă. În genere putem constata, și mai ales luînd în considerare marile schimbări ce s-au produs în alte regiuni, că portul pădurenesc se menține încă destul de bine. Evident că azi nu mai întîlnim tiparul clasic al portului tradițional așa cum ni-l arată fotografiile luate încă înainte de primul război mondial (fig. 34, 35, 36, 38, 40 și 41). El nu mai păstrează în toate elementele sale linia tradițională.

Portul bărbaților, cu excepția pălăriei și a încălțămintelor, s-a păstrat aproape mai bine decît al femeilor, dar totodată el este astăzi cel mai amenințat. Bărbații fiind angajați la marile exploatare și uzine, în unele localități ei au început să-și abandoneze portul, înlocuindu-l cu îmbrăcăminte cumpărată de la oraș.

Portul femeiesc în schimb a suferit modificări mai însemnate. Linia zveltă, clasică a portului tradițional femeiesc nu mai e păstrată (fig. 34, 35). Motivele geometrice au început a fi înlocuite cu cele florale. E interesant faptul că pe tabla mîneii cămășii femeiești se mai păstrează cadrul geometric, aplicînd însă în mijlocul lui elemente florale. Totuși femeile sînt mai stăruitoare în tradiție și astfel portul femeiesc va supraviețui celui bărbătesc.

Portul bărbătesc a primit influențe dinspre Banat și Țara Hațegului, împrumutînd chiar piese noi cum este laibărul din Banat, gluga și șuba înfundată din Țara Hațegului. La fel și tabla mîneilor de la cămășile femeiești par a se fi dezvoltat sub influența portului din Banat și Țara Hațegului, dar numai ca formă și mărime, motivele și cromatica fiind creații specific pădurenești cu totul diferențiate. Tot o influență din Banat a putut fi și pălăria cu borul răsfrînt al bărbaților importată de-a dreptul

de pălărierii din Banat (Lipova). De asemenea și pieptarul înflorit al femeilor pare să se fi format în regiunea de contact între Pădureni și Banat, ele fiind produsul cojocarilor de la Marga, Dobra și Ilia.

Cu toate că regiunea Pădurenilor este mai izolată dinspre Banat, de care o separă zidul de munți și perdeaua de păduri, totuși portul pădurenesc din partea aceasta a suferit cele mai multe influențe, dovedind că și în domeniul influențelor culturale e valabilă o lege a meteorologiei, aceea a presiunii maxime care trimite curenții spre regiunile de presiune minimă. Banatul avînd o cultură populară mult mai evoluată, mai ales în privința portului, reprezintă un asemenea centru de presiune față de cultura mai puțin evoluată a Pădurenilor. Același fenomen a fost constatat de autor și cu privire la influențele Banatului exercitate asupra culturii populare din Țara Hațegului.

Aceste influențe sînt însă cu totul reduse și nu au putut modifica în structura sa de bază portul pădurenesc, care a rămas profund diferențiat și și-a păstrat specificul și individualitatea sa atît de distinctă, datorită în mare parte influenței mediului și îndeosebi izolării de veacuri a acestei regiuni. În acest port linia, conturul, motivele, culorile, toate sînt puternic accentuate ca și peisajul platformei brăzdate de văi adînci, ca și contrastele dintre culmile netede și însozite și văile înguste, împădurite. Totul e puternic accentuat asemenea trăsăturilor marcante ale rasei dinarice căreia îi aparține marea majoritate a populației. Toate liniile sînt puternic conturate ca însăși viața aspră a pădurenilor, care au cucerit pădurile, înălțimile și adîncimile pămîntului.

Aici totul este armonizat: aceleași acorduri, același stil în natură și artă populară, linia și culorile fiind adoptate mediului și rasei. Astfel ni se înfățișează regiunea Pădurenilor oferindu-ne într-un cadru puternic reliefat o imagine plină de contraste, de umbre și lumini.

Deși cum am mai remarcat, nicăieri în țară nu se întîlnește ceva asemănător cu portul pădurenilor, totuși, dincolo de Dunăre, în Bulgaria, unde între Vidin și Timoc se află o altă regiune a Pădurenilor și mai ales în regiunea de șes din nordul Dunării, în regiunea Vidinului și a Nicolaei, pe la sfîrșitul veacului trecut, s-a păstrat un port asemănător. Iar în regiunile muntoase ale Bulgariei se poartă și « colțunii » cu aceeași denumire. Și dacă adăugăm la acestea, că tot în regiunile muntoase ale Bulgariei se folosește la stîna un răboj aproape identic cu cel al pădurenilor și cu o terminologie pastorală mult asemănătoare cu a noastră, vedem că viitoarele cercetări comparate pot deschide largi perspective nu numai pentru originea portului dar și a poporului românesc.

23. Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducând «cînste» la ospăț

24. «Gazda» miresei primește pe rudele mirelui

25. *Muceasă și mire din Ploș*

26. Nevastă cu copil în leagăn pe câmp. Bunila

27. În drum spre biserică pentru a boteza copilul. Muncelu Mic

28. *Neveste tinere cu fetițe. Muncelu Mic*

29. Femei din Ruda în costum de lucru

31. Fată din Alun cosind

32. Nevastă tânără din Alun
cosind

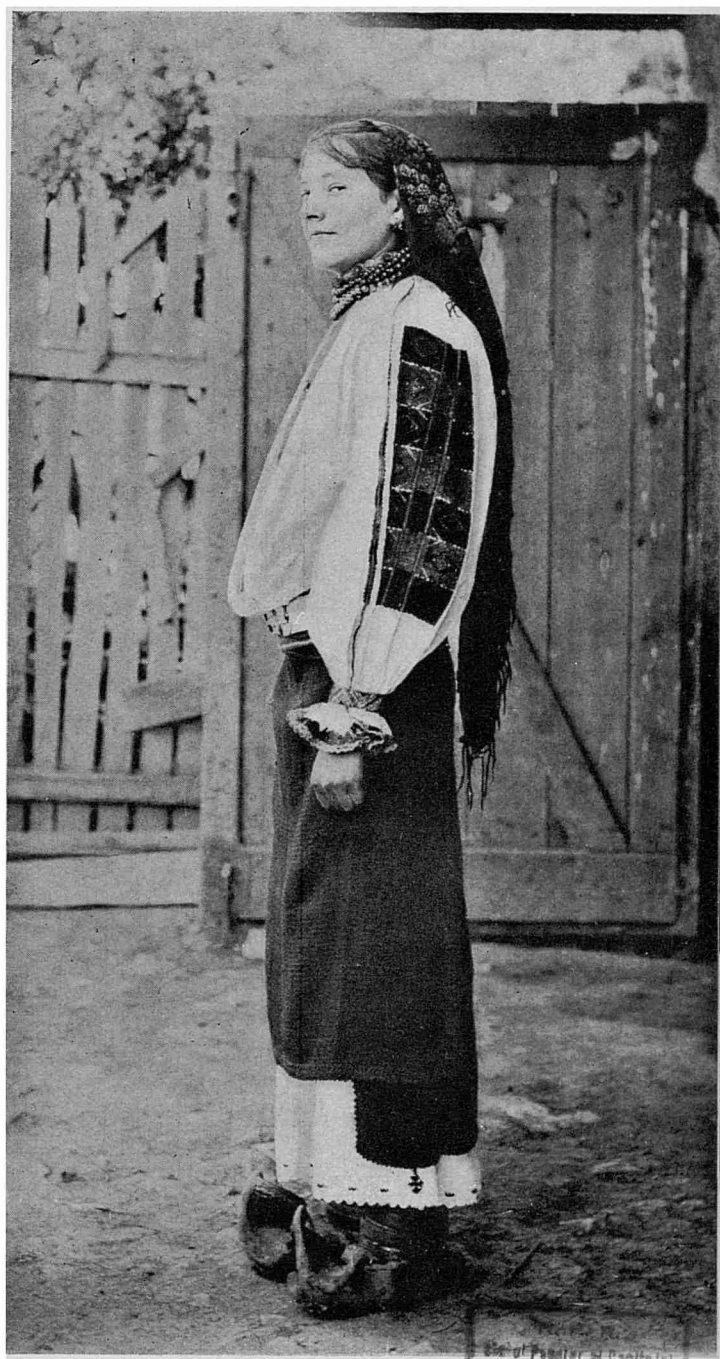

33. Pădureancă la Seceriș. Bunila

34. *Nevastă tinăra din Lelese*

35. Fată din Lelese

36. *Nevastă cu copil din Lelese*

37. Fată din Alun la culesul cinepii

38. Pereche de bătrâni din Lelese

39. Cimpoiar din Cerbăl

40. Port femeiesc din Cărbăl

42. Fată mare din Alun

1. Bărbați din Vadu Dobru și Sohodo!

II. Două fete și o nevăstă din Leleș

III. O nevestă cu «cîapsă» și cu «cîrpă»
și o altă nevestă între două fete. Lelese

IV. Neveste în port de sărbătoare. Lelese

43. Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare

44. Trei femei din Poenița Voinii în port de sărbătoare

45. Grup de femei din Alun în port de sărbătoare

46. Femeie în vîrstă
din Plop

V. Un grup de femei și bărbați din Leleș în port de sărbătoare

47. Trei femei din Poenița Voinii cu «cojoace»

48. Scenă de duminică pe o uliță din Alun

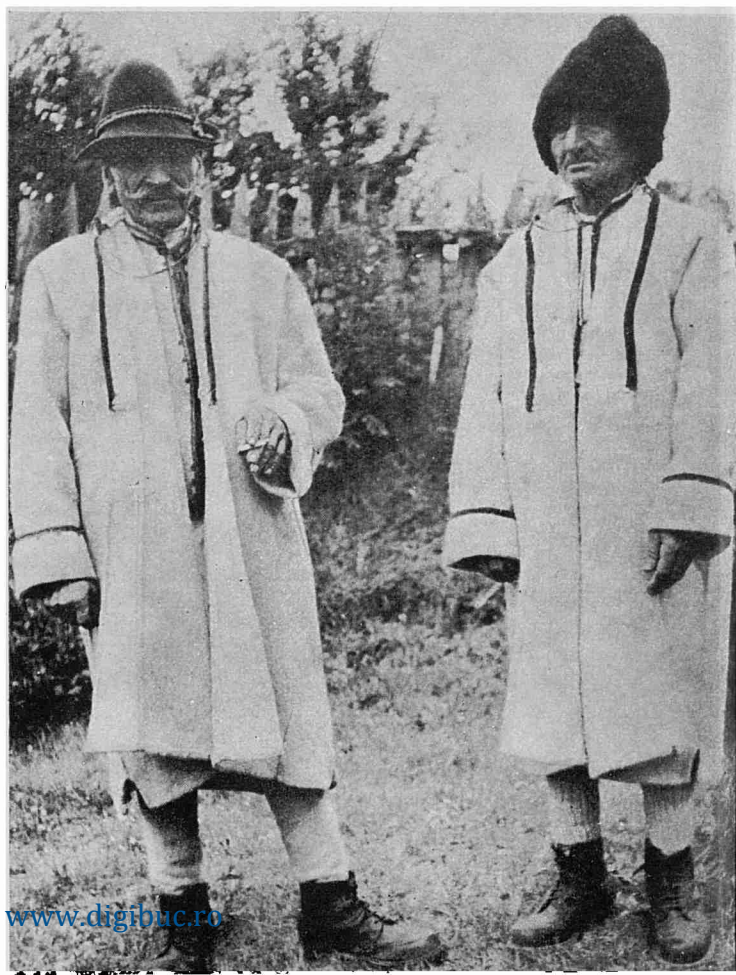

49. Scenă de duminică în fața casei la Cerbăl

50. Femeie în vîrstă din Bunila

51. Bărbați din Bunila
în «șube»

52. Port bărbătesc cu «laibăr
bândănesc». Poenița Voinii

BIBLIOGRAFIE

G. Téglas, A hunyadmegyei Erdőhátság (Pádurién). Foldrajzi Közlemények, VII (1879), p. 249—271.

Silvestru Moldovan, Țara noastră. Descriere poporală a Ardealului. Bul. Soc. de Geografie, București, XV (1894) Trim. I și II p. 95—174.

S. Moldovan, Țara noastră. Descrierea părților Ardélului dela Mureș spre mătă-zi și Valea Murășului. Sibiu. 1894. XIV+446 p.

T. Papahagi, Images d'Ethnographie Roumaine (Dacorumaine et Aroumaine), București, 1928. vol. I, p. 24, 25, 27, 35, 36; vol. II, p. 11, 15, 19, 33, 35, 37.

J. Popovici, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat, Halle, 1905.

J. Szabó, Hunyadmegye, Erdőhátvidéke. Extras din «Hunyadmegyei Tört. es Rég. Társulat Évkönyve, XIX (1909), 12 p.

S. Beluleszkó, Erdőhátsági oláh ruhaékszerek. A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztályának Értesítője, XI (1910), 98—102.

R. Vuia, Flechtere mit Stabchen bei den Rumanen in «Zeitschrift für Ethnologie», Berlin, 1914, Heft 6 p. 824—828.

R. Vuia, Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor. Extras din «Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj», II (1926). 135 p. XV pl.

R. Vuia, Așezările, casa și portul țărânului romin din Ardeal și Banat, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928, București, 1929, p. 603—612 cu XXX pl.

Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Petrescu, P. Stahl, Arhitectura populară românească. Regiunea Hunedoara. 1956. 120 p. 228 fig.

GLOSAR

- Alciță, altiță, paltiță* — Motivele înguste de pe mineca cămășii femeiești, paralele cu «rindurile» unde se-mbină pinza spre a acoperi cusătura. Cf. sirb. latica (Scriban).
- Andrea* — Ac mai mare, lat și încovoiat de metal (aramă), cu ajutorul căruia femeile își cos «ticile» pe «conci».
- Aripa șubii, pl. ăripi* — Partea dinainte din croiul «laibărului» și a «șubii». Et. probabil de la lat. ala cu un sufix ca în cuvîntul a-nfiripa (Tiktin).
- Balț* — O cingătoare din fișii de piele de capră, pe care se înșiră «ținte» de cositor. Aceste fișii sînt prinse pe o altă piele mai lată (4–5 cm), avînd la un capăt o cataramă turnată tot din cositor. Balțul este purtat de fetele mari și nevestele tinere la nunți și cu prilejul marilor sărbători. Et. lat. balteatus, încins cu un balț = vărgat, cf. bălțat = pestriț, cu pete albe (Șăineanu).
- Bîrnaș, bîrnași* — Găitane de diferite culori cu care se decorează marginile «laibărului» și ale «șubii». Et. bîrnaciu = brun din adj. braun, de pildă ochi bîrnaci, din ung. barna (Tiktin).
- Brățare* — Partea de jos a minecii la cămașa femeiască unde se îngustează formînd «crețuri», pe care se coasă «gulerul» minecii.
- Brășînăriță* — Partea de sus îndoită și cusută a cioarecilor prin care se petrece cureaua, v. «brășire» = brăcire, dim. din brăcinar.
- Brășire, breșire* — Cingătoare de lînă țesută la război cu care femeile se încing peste briu. «Brășirea» e lungă de trei-patru «cuprinse», adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. «Brășire» este și așa «opregului» cu care se leagă. Et. de la lat. brac = pantaloni (Tiktin), lat. pop. bracele (Scriban).
- Briu* — O cingătoare mai lată decît «brășirea» cu care se-ncinge femeia după ce a luat cele două oprege peste poalele cămășii. Briul și «brășirea» sînt țesute la război în patru ite și în loc de «brigle» (vătale) și spată sînt bătute cu un fel de cuțit din lemn, numit «bătători». «Briu» e și cureaua mai lată purtată de bărbați. Et. de la vechea sl. bis. brunja = cuirasă (Tiktin).
- Budiana, pl. budienele.* — Unul dintre motivele cele mai favorite pe «rindurile» minecii cămășii femeiești. Un romb, liniile căruia se întretaie la capete fiind încadrat în linioare. Este cunoscutul

motiv răspîndit și în alte părți pe țesături. Budiana e și nume de floare și numele unei zine.

Cauc, pl. *caucuri* — Lingură mare de lemn ori de metal cu care se scoate apă ori făină dintr-un vas. Et. lat. *caucus* = cupă (Scriban).

Căiță — Căciulă de blană de miel purtată iarna de bărbați. Et. sirb. *kaica* (Șăineanu).

Cămașă, *cămeșe*, *cămieșe*, *cimeșe*, pl. *cămeși*, *cămieși* — La femeilor și cămașa bărbaților din «pînză di-a supțire» sau pentru lucru din «pînză di-a groasă» ambele lungi, cea bărbătească pînă în jos de genunchi, iar cea femeiască pînă din jos de glezne. Părțile cămășii femeiești: partea de la briu în sus: «ciupeag», «șupeji», de la briu în jos: «puale» (fon. pule, pule, pule). Et. din lat. vulg. *camisia* (Tiktin).

Căpută, *căputoare* — Partea «tolobonilor» de lînă ce îmbracă partea dinainte a piciorului.

Căpșe, *căpșaua*, pl. *căpșele* (lu. *căpcea*, *chepcea*, pl. *căpcele*) — Căuș săpat din lemn de nuc, prun ori frasin cu «cuadă», ureche, împodobit cu multe figuri geometrice și florale. E purtată de bărbați la drum, legată de «străuț», ca să bea apă din izvoare și fîntini. Et. din turc. *kepçe*, pers. *kefçe* = polonic, chipceag, de unde și ngr. *kepsé* și bg. *kebče* (Scriban).

Cătrîință, pl. *cătrîinț* — Piesă de port purtată de fete și neveste în față peste poale. E făcută din materiale cumpărate din prăvălii. În partea ei de jos e ornamentată cu «sirmă», panglică argintată, «cîrnă», și e tivită cu «șiptă». Et. slav. cf. *katan* în pol. și *katrinca* în ung. (Tiktin).

Ceapsă, *șaptă*, pl. *ceapse*, *șepțe* — Boneta femeilor, cu un corn la ceafă, cusută cu mîna din lînă neagră și la marginea ei cu «cîptă» (pl. «șipce») din ață albă. Et. ~~slav.~~ vsl. *čepici*, cf. și ung. *csapsza* (Scriban).

Ceie (lu. *cheie*) — Cusătură «unde două pinze le coasă laolaltă» mai ales la poalele cămășii femeiești. Et. lat. *clavis*.

Cică, *tică*, pl. *tici*, *ciși* (fon. *t'ică*, *t'icî*, *t'icî*) — Femeia își împletește părul în două «țiși», fiecare «tică» împletită din trei «viță». Acum mai bine de jumătate de veac și bărbații își împleteau părul în două «ciși». Et. din vsl. *kyka*, bg. sirb. *kika* (Scriban).

Cîptă, *șiptă*, *șipcă*, pl. *șipte*, *șipce* — Dantelă cusută cu acul, de obicei din ață albă, dar și din arnici colorat. De obicei se aplică la «ceapsă». Et. ung. *csipke*.

Cioareci, *șioareși* — Pantaloni bărbătești din pănură albă purtați mai ales iarna. Părțile: «brășînărița», «fundu», «crașii», «dezdările» și «petișauca» din față, între cele două «dezdări», în care își bagă iarna mîinile. Et. necunoscută, poate e în legătură cu «cior, picior» (Tiktin).

Cîșcineu, *chuschineu*, pl. *cîșcinee*, *chuschinee* (fon. *čîščin'eŭ*, *kiskin'eŭ*, pl. *čîščin'ee*, *kiskin'ee*) — Năframă înflorată în culori purtată de fetele mari, cumpărată din prăvălie. În timpul din urmă, și mai ales vara, e purtată și de femei mai tinere. Et. ung. *keszkenő*.

Citușe — Cusătura unde se îmbină bucățile de la poalele cămășii femeiești. «Citușe pe poale». «Unde să-imbînă pînza, punem citușa, să nu să vadă cusătura».

Cîupag, *șîupag*, *șupeji* — Partea de la briu în sus a cămășii femeiești. Et. sl. bis. *cipagu* = pectorale (Tiktin).

- Cîrligele** — Motiv de cusătură format dintr-un romb încadrat cu cîrlige pe «rîndurile» cămășii femeiești.
- Cîrnă, cîrnel** — Motiv ondulat în linie cîrnă, «birnași cusuți cîrnel» pe laibere, șubi și cătrînțe. Et. vsl. krünû, cu nasu ori cu urechile tăiate (Scriban).
- Cîrpă** — Înelitoare de «jolj», pînză subțire lungă de 2,5 m, cu care femeile își acoperă capul petrecînd un capăt al «cîrpei» pe sub bărbie ca și broboada. Et. vsl. krûpa, cf. blg. kûrpa (Scriban).
- Clin, pl. clinu** — Petic de pănură aplicat la subsuoara laibărului și a șubii. Et. slv. klinu (Tiktin).
- Cojoc, pl. cojoace** — Sînt două variante: «cojoc crepat», care se descheie în față la mijloc, purtat de femei, e înflorat și cusut cu mătase. Cel înfundat, care se descheie la subsuoară, e fără flori și e purtat mai mult de bărbați și mai rar de femei la lucru. Cojocul e un pieptar de blană de oaie. Sînt și cojoace lungi și cu mîneci, dar acestea sînt purtate mai ales de păcurari. Et. din vsl. kozuhû, din koža, piele, în srb. blg. rut. kozuh, de unde și în ung. kozoak și ngr. kozóka (Scriban).
- Colțuni ori toloboni** — Încălțăminte de pănură de lînă albă purtată de femei și de bărbați. Are două părți: în partea de sus, un fel de tureac, și în partea dinainte «căputa» ori «căputoarea», care acopere partea de jos a piciorului. Et. din ngr. kaltsûni și kartsûni iar aceștia din it. calzoni, pantaloni (Scriban).
- Conș, conși** — Pieptănătura femeii după ce s-a măritat. Rotița de sîrmă de care atîrnă trei ațe, numite «cositoare», cu ajutorul căroră leagă «țișile» după ceafă să facă din ele «conș». «Conșu-i păru și on drot». Et. orig. slv. cf. srb. konc'a, ceh. kont și ung. konty (Tiktin).
- Coșile, pl. coșule** — Motiv de cusătură pe rîndurile mînecii la cămașa femeiască, cusut cu arnici roșu în fișii lungi verticale în formă de zig-zag cu colțuri. Este motivul preferat de fetele mari, mirese și nevestele tinere. Et. de la ung. kocsi = cocie = trăsura.
- Coșoit** — Tehnică la cusătură cînd un motiv este umplut cu mici cerculețe, găurele tăiate din pînză.
- Crețe, crețuri** — Încrêțiturile de sub gulerul cămășii și la gulerul mînecii. Et. cp. cu lat. crispus. Din rom. vine în srb. krecav (Scriban).
- Cuardă, pl. corz** — Coardele ce se intretaie diagonal la motivul «roata mare» de pe mîneca cămășilor femeiești. Et. lat. chorda din vgr. horde; it. prt. corda, fr. corde, sp. cuerda, ngr. din it. corda, vsl. koruda, srb. blg. rus. korda, alb. kordă, ung. kard (Sc iban).
- Cure, pl. curele, art. curaua** — Curelele cu care se leagă la opinci și la izmene sub genunchii. Cureaua mai lată cu care se-ncing bărbații peste cămașă la mijloc. Et. din lat. corrigia, curea de la încălțăminte; it. coreggia, fr. courroie, sp. correa, prt. coreia (Scriban).
- Curm** — Podoabă făcută din arnici la capăt cu «șocoț» de mătasă. Curmul e purtat de fete la capătul chicii. Et. lat. cormus din vgr. kormos, kormazo, curm (Scriban).
- Dezdările** — Cele două deschizături, în formă de buzunare, în partea de sus a cioarecilor, în care iarna, cînd e frig, își bagă mîinile.

- Fodor*, pl. *fodori* — Partea mai largă, de la guler în jos, a mîneicii cămășii femeiești. Et. ung. *fodor*.
- Foi*, « *foaia cămeși* » — Partea de sus a cămășii femeiești numită și ciupeag, precum și părțile din croiul cămășii din care se coase această parte a cămășii femeiești. Et. lat. *folia*, *folium*.
- Foltaș* — Bucată de pănură de lînă numită și « *clîn* » aplicată la sub-suoara șubei. Et. ung. *faltás*.
- Gîrbovenie* — Pulpel picioarelor, d. p. « mai de mult cămeșile erau lungi pînă la gîrbovenie ». Et. vsl. *grubavu* = ghebos (Scriban).
- Gogiștile* — Motiv cusut cu arnici pe rîndurile mîneicii de la cămașa femeilor în formă de svastică.
- Guler* — Gulerul de la grumaz ca parte a cămășii bărbătești și femeiești și « *gulerul* » de la mîneca cămășii femeiești între crețuri și *fodori*. Et. ung. *gallér*, srb. *koler* din it. *collare*, care e lat. *collare*, *zgardă*, din *collum*, *gît* (Scriban).
- Gura cămășii* — Deschizătura cămășii la piept.
- Gurgui*, *gurguni* — Virful ridicat al opincilor. Et. rudă cu *gurlui*, *cucui* și cu lat. *gurges*, apă adîncă, *gurgulio*, *gîtlej* (Scriban).
- Jolj* — Pinză subțire cumpărată din prăvălie. Et. ung. *gyolcs*.
- Laibăr*, pl. *laibere* — Pieptar ori vestă din pănură de lînă albă ornamentat la guler, piept și mîneci cu postav și « *bîrnaș* » (găitan) în diferite culori și figuri. E purtat mai ales de bărbații mai tineri pînă la 40 de ani, mai rar de femei. Et. din săsescul *Leibel*, dim. din *Leib*, cmp. ung. *laibi*.
- Latîdă*, *lătițari* — Salbă din mărgelile mărunte și colorate cusute laolaltă ca o dantelă cu colțuri, purtată de fete și femei la gît. I se mai zice și « *șiptari* ».
- Mărjele* — Podoabă din boabe mari de « *criștari* » (cristal în culori vii), purtată de fete și neveste tinere la gît. Et. lat. *margella* = corai (Tiktin).
- Mătăuz* — Un mănunchi de flori uscate, de obicei busuioc sau ramuri subțiri legate laolaltă. Mătăuzul îl înmoaie mireasa în ciubărul cu apă și « *împreorează* », stropește oaspeții la nuntă. La stîină, cu « *mătăuzul* » se amestecă laptele în căldare. Et. rus. *motováz* fir, legătură, din *mot*, *motók* = fuior, fascicul și *vězátı*, a lega; rut. *mótuz*, pol. *motovaz*, lanțu de la virtelniță, ceh. *motous*, *motovous*, parte din fuior (Scriban).
- Mînecarı* — Un fel de haină scurtă și cu mîneci de lînă neagră. E întrebuintată de bărbați la lucru, mai ales iarna cînd dau « *nutreț* » la vite.
- Opreg*, pl. *oprege* — Piesă din portul femeilor purtată peste poală, în față și în dos, țesută din lînă și vopsită în negru cu zeamă de coajă de anin. Et. din vsl. *prenšti* = întinde, cf. srb. *opreg* (Tiktin).
- Piană*, pl. *pene* — Motiv de cusătură: « *pui* » și « *peń'e* ». De pildă: « *pui peste cot* », « *pene pe fodori* ». Et. lat. *penna* = pană.
- Pizar*, pl. *pizari* — Motiv de cusătură ca un S mare tipărit și încirliat. Et. slv. *pisati* = a scrie, *pisar* cel care scrie; cf. pol. *pisarz*, rus. *pisorj* (Tiktin).
- Poală*, pl. *poale* — Partea de jos a cămășii femeiești. Părțile croiului: « *latu din spate* », « *latu dinainte* » și cei doi « *clini* » tăiați din al treilea « *lat de poale* ». Et. vsl.

- pola = jumătate, margine; cf. pola, poală de haină; srb. pola, jumătate, poală; rut. rus. pola, pcală (Scriban).
- Proboadă** — Pinză de « jolj » ori de pinză mai groasă cu « pui » și « ciptă » la capete, lungă de 2,5 m cu care femeile se îmbrobodesc la cap. Et. slv. rus și malorus: probuda = a se deștepta. Năframă cu ce se leagă la cap dimineața când s-a deșteptat (Tiktin). Cf. și blg. podbradka și podbradia, din pod, pe dedesupt și brada, barbă (Scriban).
- Primură**, pl. *primuri* — Panglică, d. p. « primură la marginea laibărului ». Et. lat. primula, dim. din primus.
- Pui** — Motivele cusute pe diferitele piese de port, d. p. « pui pă poală », « pui păstă cot ». Et. lat. pullus, pulleus.
- Pumnași**, pl. *pumnași* — Manșeta de la mineca cămășii bărbătești. Et. diminutiv de la pumn, din lat. pugnus.
- Rînduri** — Cusătură lată cu motive de-a lungul minecii la cămașa femeiască, d. p. « rînduri pe minec ». Rîndurile sînt formate din mai multe fișii verticale numite « șir », de aici probabil și numirea de « rînduri ». Et. vsl. rendu = rînd, rus. read, ung. rend (Tiktin).
- Rota mare** — Unul dintre cele mai răspîndite motive de cusătură de pe mineca cămășii femeiești. E formată din « corzi » care se întretaie diagonal pe rîndurile minecii încadrînd romburi umplute cu meandre în colțuri, ori cu « budiane », « pizari », sau mai recent cu motive florale.
- Stan** — Partea principală din croiul unei șubi ce acopere spatele și uneori și partea dinaintea a corpului, croită din o singură bucată, tăind, la mijlocul ei, locul pentru grumaz. De pildă: « stanul din cîrcă ». Et. orig. slv., cf. stan în srb., pol., și stanul în cea blg. și rusă (Tiktin).
- Strîmbele** — Motiv de cusătură în arnici pe mineca cămășilor femeiești de lucru, sau a femeilor mai în vîrstă, în formă de șiruri verticale în zig-zag cu colțuri, aplicate mai des la marginea rîndurilor. Et. lat. pop. strambus, cl. strabus = șpanchi, din vgr. strabos, sub influența lui skambos, strimb (Scriban).
- Sumna** — Rochie de ceremonie de culoare albastru închis făcută din material cumpărat și ornamentată pe la poale jur-împrejur cu panglici de argint. E purtată numai de nevestele tinere la nedei, nunți și marile sărbători. Și în Oltenia « suhnă » e un opreg de stofă cumpărată, pe cînd opregu, ca și aici, e de lînă țesută în casă. În Maramureș e întrebuințat termenul « sugnă ». La sirbi și ruteni sukno e postav; la sirbi suknja e fustă; iar la ruteni suknea, haină (Scriban). La unguri szoknya e o fustă.
- Șiptari** — Podoabă făcută din mărgelile mărune și colorate ca o dantelă. E purtată de fete și nevestele tinere la git. I se mai zice și « lătișari ». Et. din « șiptă » cu sufixul -ari, iar acesta din ung. csipke = dantelă.
- Șinor** — Găitanele cu care se decorează laibăru și șuba pe la guler, piept și mineci. De la ung. zsinor.
- Șinor, șnur, șinorește, șnurește** — Termeni ce privesc tehnica cusăturii. Cînd coasă « șinorește » ori « șnurește », femeia ține cusătura în mîna stîngă pe degetul arătător. Mai întîi face « șinoru ăl lung » ori « ața lungă », petrecînd acu și ața peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta. Apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga « șinoru ăl mic », tot peste două

- fire și de-a curmezișul peste «șinoru ăl lung» făcînd «pui».
Et. orig. germ. Schnur; cf. și ung. zsinor.
- Șocoș, ciocoș — Partea mai lată ovală de la curm, ornamentată cu oglinzi, mărgelile și fire de mătase și arnici. Et. ung. csokor, cf. rom. ciucur, ciucure.
- Șubă, pl. *şubi* — Mantauă lungă din pănură de lînă albă purtată iarna de bărbați și femei. Pe la margini, la guler, piept și mineci e ornamentată cu postav și cu «birnaș» în diferite culori. Părțile croiului șubii: «guleru», «aripa» (pl. «ăripi»), partea dinainte, «stanu din cîrcă», partea din spate, «clinu» pl. «clini» de sub minecă între stan și aripă, «foltaș», bucata de sub minecă la subsuori numită și «clin», «mîneca» (pl. «mîneșile»). Et. din mgerm. Schûbe, rochie de ceremonie, bav. Schauben, manta bărbătească de ceremonie; srb., ung., rut., rus., šuba, šubă, blană; pol. szuba (Scriban).
- Țintă, pl. *ţince*, *ţinte* — Figuri mărunte și perforate de cositor turnate într-un tipar de piatră moale înșirate pe o fișie îngustă și lungă de piele de capră. Se aplică pe o curea mai lată spre a face «balțul», cu care se-ncing fetele și nevestele cu prilejul marilor sărbători și nunți. Et. vsl. centa, ban, din got. kintus, iar acesta din lat. centum sau quintus (Scriban).
- Viaca, veaca, văcălie — Partea de jos a minecii cămășii femeiești, d. p. «viaca șiți», dar și cercul sitei și marginea, borul pălăriei. Et. din vsl. vieko, pleoapă, capac; rus. vieko, coșuleț, pleoapă, de unde și ung. véka, măsură, baniță, polonic (Scriban).
- Viță — Un mănunchi de păr (cînd femeia își împletește părul), d. p. «fiecare tică e din tri viță». Salba de bani ce poartă fetele și femeile la gît e «viță de bani». Et. din lat. vitea.
- Zale — Zale de aramă cu care se-ncing nevestele tinere și de care atîrnă figuri de aramă în formă de chei, care la joc zornăie. Et. din mlat. zaba, platoșă (Scriban).

LISTA ILUSTRAȚIILOR

În text

1. Poenița Voinii. Sat de culme. 1955.
2. Bunila văzută dinspre Alun. 1955.
3. Bite crestate și legate cu cositor din Bunila și Alun.
4. Cuțite cu teacă legate cu cositor din Lelese și Muncelu Mare.
5. Ciocane de aramă purtate la ospete.
6. « Căpșele » pentru băut apă.
7. Tipar pentru cataramă la « balț » din Bunila.
8. Tipar pentru « țintele » de la « balț » din Bunila.
9. « Balț » din Bunila.
10. « Curm » din arnici (lină colorată) purtat de fete la capătul chicii.
11. Cum se face « conciu » pădurencelor. Cerbăl.
12. Croiul cămășii femeiești din Cerbăl.
13. Motivele ornamentale de bază ale cămășilor femeiești:
a = « steaua », *b* și *c* « pizar », *d* « tri », *e* = « spicul griului », *f* « pup », *g* « heli cu patru ochi », *h* « heli cu patru ochi și cu cirlige », *i* = « budiana ».
14. « Zale cu chei » din Cerbăl.
15. Fișii cu « ținte » și « chei » pe o bucată de « plotog ».
16. Croiul « colțunilor » sau al « tolobonilor ».
17. Croiul cămășii bărbătești din Ulm.
18. Croiul cioarecilor din Poenița Voinii.
19. Croiul cioarecilor din Poiana Răchișelii.
20. Croiul « laibărului bătrânesc » din Cerbăl.
21. Mănuși din Lelese.
22. Croiul « șubii » bărbătești din Ulm.

În afara textului

23. Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducînd « cîstea » la un ospăț. 1954.
24. « Gazda » miresei primește pe rudele mirelui. Runcu Mare. 1954.
25. Mireasă și mire din Plop. 1955.
26. Nevastă cu copil în leagăn pe cîmp. Bunila. 1955.
27. În drum spre biserică pentru a boteza copilul. Muncelu Mic. 1954.
28. Neveste tinere cu fete. Muncelu Mic. 1954.
29. Femei din Ruda în costum de lucru torcînd și cosînd. 1955.
30. Femei din Bunila cosînd « rîndurile » pentru mineca unei cămăși. 1955.
31. Fată din Alun cosînd motive ornamentale pentru mineca unei cămăși. 1955.
32. Nevastă tînăra din Alun cosînd « roata mare » pentru mineca unei cămăși. « Corzile » care încadrează motivele florale au un șir de « pizare ». 1955.
33. Pădureancă din Bunila la seceriș în port de lucru. 1955.
34. Nevastă tînăra din Lelese. 1912.
35. Fată din Lelese. 1912.
36. Nevastă cu copil din Lelese. Pe mineca cămășii motivul ornamental « coșiile ». 1912.
37. Fată din Alun la culesul cînepii cu « cojoc înfundat ». 1955.
38. Pereche de bătrîni din Lelese. 1912.
39. Cîmpoier din Cerbăl. 1914.
40. Port femeiesc din Cerbăl. 1914.
41. Port bărbătesc din Cerbăl. 1914.
42. Fată mare din Alun. Pe mineca cămășii motivul ornamental « roata mare ». 1955.
43. Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare. În loc de « opreg » ele au în față « cătrînța ». 1955.
44. Trei femei din Poenița Voinii în port de sărbătoare cu « oprege » în față și în spate. 1955.
45. Grup de femei din Alun în port de sărbătoare. 1955.
46. Femeie în vîrstă din Plop. 1955.
47. Trei femei din Poenița Voinii în costume de sărbătoare văzute din spate spre a arăta motivele cojoacelor. 1955.
48. Scenă de duminică pe o uliță din Alun. 1955.
49. Scenă de duminică în fața unei case din Cerbăl. 1956.
50. Femeie în vîrstă din Bunila. 1955.
51. Bărbați din Bunila în « șube ». 1955.

52. Port bărbătesc cu « laibă bănăţănesc » şi cruce la drum. Poe-
niţa Voinii. 1955

Reproduceri în culori

- I. Bărbaţi din Vadu Dobrii şi Sohodol.
- II. Două fete şi o nevestă din Lelese.
- III. O nevestă cu « ceapsă » şi « cîrpă » şi o altă nevestă între
două fete. Lelese.
- IV. Neveste în port de sărbătoare Lelese.
- V. Un grup de fete, neveste şi bărbaţi din Lelese în port de sărbă-
toare.

Responsabil de carte: R. Șorban
Tehnoredactor V. Basarab
Corector: L. Caradima

*Dat la cules 04.09.57. Bun de tipar 27.02.58. Tiraaj 4150 ex.
Hirtie cretată de 120 gr. m.² Ft. 700×1000/16. Coli ed. 5,68.
Coli de tipar 5. Ediția I. Comanda 3687. Planșe policromie 5.
A. nr. 02958. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 74/76.*

Tiparul executat sub com. nr. 1117 la Întreprinderea Poligrafică
nr. 4, Calea Șerban Vodă 133, București — R. P. R.

ÎN COLECȚIA
„CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ”
au apărut:

T. Bândăeanu
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OAȘULUI

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI—ZONA FĂGĂRAȘ

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MOLDOVA DE NORD

I. Bielz
PORTUL POPULAR AL SAȘILOR DIN TRANSILVANIA

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MUSCEL

N. Dunăre
PORTUL POPULAR DIN BIHOR

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI—ZONA AVRIG

N. Dunăre și M. Focșa
PORTUL BUCIUMANILOR DIN MUNȚII APUSENI

